

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

DIPLOMSKI RAD
KAPTOLSKI FRANJEVCI OD XIII. DO XVIII.ST.

Mentorica: dr.sc.Zrinka Nikolić Jakus

Studentica: Jasmina Kodrnja

Zagreb, rujan 2012.godine

SADRŽAJ

1.UVOD3

2.IZVORI I HISTORIOGRAFIJA4

3. ASIŠKI SIROMAH6

4. FRANJEVCI U HRVATSKOJ9

4.1. Dolazak franjevacu u Hrvatsku9

4.2. Dolazak franjevacu u Zagreb 11

4.2.1. Sveti Franjo u Zagrebu12

4.2.2. Kaptolski franjevci u povijesnim ispravama14

4.2.3. Kad bi zidovi govorili17

Prilog 1 uz poglavlje 4.2.3. Tlocrt crkve19

4.2.4.Arheološka istraživanja20

5. CRKVA I SAMOSTAN SV.FRANJE NA KAPTOLU20

5.1. Crkva i samostan doosnutka provincije sv. Ladislava20

5.2. Crkva i samostan od osnutka provincije sv. Ladislava do kraja 18.st.24

6. FRANJEVAČKA DJELATNOST25

6.1. Franjevci kao dušebrižnici25

6.2. Franjevci kao učitelji27

6.3. Franjevci kao ljekarnici28

Prilog 2 uz poglavlje 6.3. Ranarnici, ljekarnici i apotekari u samostanu

na Kaptoluu razdoblju 1706.-1784.30

7. ISTAKNUTI FRANJEVCI31

7.1. Franjo Drašković31

7.2. Timotej Međurečki 32

7.3. Aleksa Buzjaković33

8. KLARISE I TREĆI FRANJEVAČKI RED33

9. ZAKLJUČAK34

10. BIBLIOGRAFIJA36

1. UVOD

Trinaesto je stoljeće razdoblje velikih kulturno - društvenih promjena. U tadašnjem europskom društvu visokog srednjeg vijeka javljaju se mnoga goruća pitanja. Crkva toga vremena slabo se nosi s raznim zlouporabama i negativnostima, sve većim brojem raznih heretičkih pokreta i rastućim bogatstvom i moći pojedinih svojih pripadnika. Tada se na povijesnoj pozornici pojavljuje Franjo, sa svojim bratstvom Manje braće¹ koji su na strani zapostavljenih društvenih slojeva, što govori i samo ime koje je izabrao za njih - *minores* (manji). Na anarhiju odgovaraju poslušnošću, na mržnju ljubavlju, na heretičke pokrete vjernošću Rimskoj crkvi, a na žudnju za moći i bogatstvom osobnim siromaštvom.² Rimskoj crkvi „kući koja se ruši“ pružaju potrebnu snagu svojim suživotom sa običnim pukom, svojim zalaganjem za obnovu pučke pobožnosti te svojim doprinosom razvoju teološke znanosti.³

U ovom radu želim prikazati život i djelovanje franjevac na zagrebačkom Kaptolu u vremenskom razdoblju od njihovog dolaska u 13. st. pa sve do dolaska na vlast cara Josipa II krajem 18. st., koji iako ne ukida njihov samostan, ipak svojim jozefinističkim reformama unosi neke promjene u njihov način života. Nakon kratkog pregleda korištenih izvora i literature napisati ću nešto više o sv. Franji Asiškome, čiji život i primjer čine temelj franjevačkog načina života. Nakon toga slijedi glavni dio rada u kojem ću osim problema dolaska franjevaca u Zagreb, pokušati prikazati povijest samostana i crkve do kraja 18. st. S obzirom da je riječ o dužem vremenskom periodu, ovo sam razdoblje podijelila na dva kraća u kojima razdjelnicu čini osnutak provincije sv. Ladislava 1661.g. Nakon toga obraditi ću djelovanje franjevaca s posebnim osvrtom na njihove istaknute članove, te ću se na kraju osvrnuti i na druga dva franjevačka reda, klarise i franjevački treći red.

Kaptolske franjevece sam izabrala upravo kako bih na neki način povezala svoja dva interesa: franjevece i svoj rodni grad, Zagreb. Možda se ovaj moj interes da saznam više o djelovanju franjevaca u srednjovjekovnom Zagrebu može najbolje opisati riječima jednog od braće franjevaca iz moje župe, kapucinske župe sv. Leopolda Mandića

„*Ne možeš dovoljno voljeti ono što ne poznaješ.*“

¹ Usporedi Lk 22,26 „Tko je najveći među vama, neka bude kao najmanji, a starješina kao poslužnik“

² Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988), 304

³ Hubert Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, sv.3/2, Velika povijest Crkve, prev. Vjekoslav Bajsić (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993), 212-213.

2. IZVORI I HISTORIOGRAFIJA

Najstarije podatke o franjevcima nalazimo u životopisu svetog Franje kojeg je napisao njegov suvremenik i životopisac Toma Čelanski. U ovom radu ja ću se koristiti *Prvim životopisom* ili *Vita prima* kojeg sam pronašla na stranici Hrvatske franjevačke provincije svetih Ćirila i Metoda. Osim ovog izvora, na njihovoj stranici nalaze se i drugi franjevački izvori kao životopis sv. Bonaventure *Velika legenda*, *Pravilo Reda manje braće*, *Ulomci iz Nepotvrđenog pravila* i drugi franjevački izvori koji su mi bili korisni prilikom pisanja ovog rada. Najstarije isprave u kojima se spominju franjevci kod nas pronašla sam u *Povjestnim spomenicima kraljevskog grada Zagreba* Ivana Krstitelja Tkalčića. U ovom radu ja ću koristiti prvi svezak (isprave 1093.-1399.), koji je izdan u Zagrebu 1889 g., te drugi svezak (isprave 1400.-1499.), izdan u Zagrebu 1904.g.

Što se literature tiče, o povijesti zagrebačkih franjevaca pisao je Mladen Barbarić u *Kratkoj povijesti crkve i samostana franjevačkog reda u Zagrebu*, izdanoj u Zagrebu 1906.g. koja nam ukratko donosi pregled najvažnijih događaja od osnutka samostana do početka 20. stoljeća. Nakon njega, Damjan Damjanović u svojoj knjizi *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu. Prikaz stare kapele i štovanje sv. Franje kroz 750 godina u starom Zagrebu*, izdanoj u Zagrebu 1975.g., donosi kratki pregled povijesti kapele sv. Franjeu sklopu franjevačkog samostana. Knjiga Paškala Cvekana, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, jedino je duže potpunije djelo o franjevcima na zagrebačkom Kaptolu koje nam donosi više podataka o njihovom svakodnevnom životu.

U novije vrijeme u Zagrebu su izdane tri knjige Franje Emanuela Hoška koje zajedno čine trilogiju o franjevcima u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća* iz 2000.g., *Franjevci i poslanje Hrvatske u kontinentalnoj Hrvatskoj* iz 2001.g., *te Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj* iz 2002.g. Iako se autor najviše bavi poviješću slavonskih franjevaca, u njegovim sam knjigama pronašla korisne podatke, posebno za razvoj visokih škola u zagrebačkom franjevačkom samostanu početkom 17.st. Također sam se koristila i njegovim člankom *Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, objavljenim na stranici Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda.

U članku Marije Mirković, *Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino kulturnopovijesno značenje*, objavljenom u 13. broju *Godišnjaka za zaštitu spomenika* iz

1987.g. te članku *Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske*, objavljenom u zborniku radova o franjevcima *Franjevci hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, kojeg je u Zagrebu 1992.g. izdala Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, ona podrobno razrađuje pitanje početka franjevačke crkve i samostana na Kaptolu te donosi vrijedne podatke na temelju istraživanja arhitekture samostana i crkve te postojećih povijesnih izvora i izvještaja o obnovama nakon potresa 1880.g.

Također sam se koristila i monografijama o povijesti grada Zagreba autora Franje Buntaka, Rudolfa Horvata i Lelje Dobronić. Lelja Dobronić u svojoj knjizi *Biskupski i kaptolski Zagreb*, izdanoj u Zagrebu 1991.g. donosi pregled pisanih vijesti o kaptolskim franjevcima od 14.do 18.st. koje su sačuvane u sudskim ispravama.

Pri pisanju poglavlja o istaknutim franjevcima najviše sam se služila Hrvatskim franjevačkim biografskim leksikonom čiji je glavni urednik Franjo Emanuel Hoško. Kako sam u drugim knjigama koje sam konzultirala u vezi ovih istaknutih ljudi primijetila neke razlike u godinama koje sam navodila u tom poglavlju, najviše sam se koristila u svom radu upravo kronologijom ponuđenom u Hrvatskom franjevačkom biografskom leksikonu.

Nova saznanja o crkvi sv. Franje dobivena su i arheološkim istraživanjima provedenim pred crkvom sv. Franje 2002.g. Izložena su u sklopu izložbe koja je u Arheološkom muzeju bila otvorena od listopada do prosinca 2006.g. Autor izložbe, Željko Demo ujedno je i autor kataloga izložbe *Opatovina: tragovi povijesti izgubljene u sadašnjosti: rezultati arheoloških iskopavanja pred crkvom svetog Franje u Zagrebu 2002. godine* kojim sam se ja koristila u ovom radu.

Osim ovih knjiga napisano je mnogo članaka o franjevcima u sklopu on-line časopisa Juniora Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u kojima također možemo naći korisne podatke o franjevcima u Hrvatskoj.

3. ASIŠKI SIROMAH

Bit franjevaštva ne može se dublje upoznati ako se ne prouče život i ideje njegovog začetnika, sv. Franje Asiškog. Opet, njegovo djelovanje ne možemo posve razumjeti ako ne sagledamo stanje u Crkvi toga vremena. Crkva toga vremena bila je opterećena problemima u društvu, borbama za moći i bogatstvom. Sveti Franjo je na to odgovorio siromaštvom i bratstvom, potpunim življenjem Evandjelja.⁴ Svojim životom, odričući se materijalnog bogatstva i prigrlivši ideal siromaštva, u isto vrijeme ne osuđujući druge zbog tog istog bogatstva i ne smatrajući ga zlim u njegovoj biti, naučavao je kako se „u isti mah i odriče i posjeduje.“⁵

Franjo (pravim imenom *Giovanni Francesco Bernardone*) rodio se oko 1181./1182. g. u talijanskom gradiću Asizu. Otac, Pietro Bernardone, bio je bogati trgovac tkaninama koji je najviše trgovao u Francuskoj pa je iz milja prema toj državi nazvao i svoga sina, Francesco ili na hrvatskom „Francuzić“.⁶ Majka Pica, bila je plemkinja iz ugledne francuske obitelji, tako da je Franjo uz majku plemkinju i oca trgovca odrastao u dobrostojećoj obitelji. Još kao mladić sanjao je o viteškoj časti pa je tako i sudjelovao u ratu između Asiza i Perude 1202.g.⁷ Nakon zarobljeničtva u ratu i teške bolesti, povukao se od društva, nezadovoljan samim sobom i svijetom oko sebe. Susret s gubavcem predstavlja prekretnicu u njegovom životu. Toma Čelanski u svojem Životopisu sv. Franje donosi sljedeće Franjine riječi:

„...dok sam još bio u grijesima, bilo mi je vrlo mrsko i gledati gubavce. I sam Gospodin Bog dovede me među njih i ja sam im iskazivao milosrđe. I ono što mi se prije činilo mrskim pretvorilo mi se u duhovnu i tjelesnu slast.“

Sljedeći događaj značajan za Franjin život dogodio se dok je molio u ruševnoj crkvi sv. Damjana i čuo glas s raspela

„Franjo, vidiš li kako se ruši moja kuća? Hajde obnovi je!“

Svi ovo događaji snažno su utjecali na Franju koji je shvatio da Bog od njega traži život koji je u potpunosti u skladu sa Evandjeljem. Ipak, tek nakon što ga je otac tužio biskupu jer nije mogao shvatiti ni prihvatiti promjene u životu svoga sina, i nakon što se Franjo na javnom

⁴ Emanuel Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001), 19

⁵ August Franzen, *Pregled povijesti Crkve* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996), 175.

⁶ Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 207; Sveci.net, <http://sveci.net/index.php/component/content/article/2-uncategorised/896-sveti-franjo-asiski>

⁷ Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 207.

sudjenju na gradskom trgu pred svima proglasio slobodnim od zemaljskog oca, koji ga je razbaštinio, oko Franje koji se tada povukao u osamu, počeli su se okupljati i drugi, koji su također željeli živjeti Evanđelje. I tako je stvoreno prvo bratstvo, prva dvanaestorica.

Kako se Crkva u to vrijeme suočavala s mnogobrojnim heretičkim pokretima, a Franjin je način života biskupima donekle nalikovao tim pokretima, da bi se Franjino bratstvo nesmetano dalje širilo bilo je potrebno odobrenje pape.⁸ Godine 1209.⁹ posredovanjem asiškog biskupa i kardinala Ivana Colonne uspio je od pape Inocenta III dobiti usmeno odobrenje Prvog pravila reda¹⁰ koje nažalost nije sačuvano. Franji i njegovoj jedanaestorici sljedbenika papa podijeljuje tonzuru¹¹ nakon čega su i službeno prihvaćeni pod crkvenu jurisdikciju, a Franjo je zaređen za đakona.¹² Braća se od tada nazivaju *Minores* ili *Manja braća*. Franjo je želio da se braća tako zovu kako bi na taj način naglasio njihovu poniznost i neznatnost.

Red je ubrzo postao popularan i mnogi su mu željeli pristupiti. Postalo je vidljivo da je zbog velikog broja onih koji su se željeli pridružiti Redu potrebno provesti organizaciju i dati mu ustrojstvo. Ovaj zadatak Franjo prepušta Rimskoj kuriji. Novo, drugo, pravilo franjevci su dobili na tzv. „Kapitulu na rogožinama“¹³ 1221.g. Ovo pravilo, na čijoj je izradi ključnu ulogu imao kardinal Ugolino iz Ostije¹⁴, sačuvano je i danas pod nazivom *Regula non Bullata*. Ipak, tek *Regula bullata* iz 1223.g. koju je Papa Honorije III potvrdio bulom odobrenja 29. studenog 1223.g., postaje ustav franjevačkog reda i kao takvu možemo je smatrati „krsnim listom“ reda koji tada službeno počinje postojati u Crkvi.¹⁵ Franjevci je objavljuju na Duhovskom kapitolu u Grecciu sljedeće godine. U *Reguli bullati*, za razliku od *Regule non Bullate*, spominje se i kardinal Ugolino od Ostije, izabran za kardinala - protektora Manje braće kao odgovor na

⁸Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 208.

⁹Iako Hubert Jedin navodi 1206.g. kao godinu osnutka Reda, drugi autori (A.Franzen, K.Esser) ovaj događaj stavljaju u 1209.g.

¹⁰Vjerojatno je to Prvo pravilo bilo samo mala zbirka riječi i citata iz Svetog Pisma. Kajetan Esser, *Pregled povijesti Franjevačkog reda* (Sarajevo: Franjevačka teologija, 1972), 52.

¹¹Tonzura ili obred kojim svjetovnjak postaje klerikom, običaj šišanja kose na tjemenu ukinut nakon II. Vatikanskog koncila.

¹²Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 208.

¹³Taj kapitul, koji se još i danas održava svake godine, naziva se „Kapitul na rogožinama“, jer su franjevci zbog pomanjkanja ležajeva spavali na prostirkama od rogoza. Fra Željko Klarić, *Oživljen Kapitul na rogožinama*, 10.09.2012. <http://www.zupa-podmilacije.com/starastranica//article.php?story=20090427134829542>

¹⁴Kasnije papa Grgur IX (1227. - 1241.): Franzen, *Pregled povijesti Crkve*, 359.

¹⁵Damjan Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu* (Zagreb:Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1975), 18; Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 208.

Franjinu molbu koji je od pape tražio kardinala-protektora koji bi „držao Red podalje od svake hereze, te ga branio pri Rimskoj Kuriji.“¹⁶

Osim toga, Franjo vodstvo Manje braće prepušta Petru Katanskom (Petru Catanii), jednim od braće, kojeg u toj ulozi nakon njegove smrti 1221.g. naslijeđuje brat Ilija iz Cortone. Nakon toga Franjo se povukao u društvu nekolicine braće na brdo Alvernu gdje je primio stigme. Mučen mnogim bolestima 1226.g. sastavlja svoju oporuku u kojoj svojoj braći preporuča važnost siromaštva i poslušnost Crkvi u svemu. Franjo je umro 3.10.1226.g., u kolibi blizu Porcijunkule, a pokopan je u crkvi sv. Jurja. Svetim ga je proglasio 16. 07.1228.g. papa Grgur IX.¹⁷

Dakle, do 1221.g. Franjo je osnovao tri reda¹⁸:

- 1209.g. franjevce ili Red manje braće, (OFM ili *Ordo fratrum minorum*) za osobe muškog spola, koji se danas dijeli na Manju braća bez daljnjih oznaka u imenu (OFM), Manju braća konventualce (OFM Conv) i Manju braća kapucine (OFM Cap)
- 1211.g. sestre franjevke ili Red sv. Klare (klarise), poznate i kao „Red siromašnih gospođa“¹⁹ (Više u poglavlju 8)
- 1221.g. Treći franjevački red ili Franjevački svjetovni red (Više u poglavlju 9)

Nakon Franjine smrti dolazi do nesuglasica unutar samih članova reda oko nekoliko bitnih točaka koje se odnose na jedno od temeljnih odrednica franjevaštva: siromaštvo i samostanski način života. (Više u poglavlju 5.1).

Iako ću se u ovom radu osvrnuti i na povijest Reda sv. Klare i Franjevačkog svjetovnog reda na prostoru Zagreba u srednjem vijeku, kao što sugerira sam naslov moga rada, najveći dio rada baviti će se poviješću prvog franjevačkog reda na zagrebačkom Kaptolu, Kaptolskim franjevcima.

¹⁶Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 210.

¹⁷Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 210.

¹⁸Vitimir Belaj, fra Bonaventura Duda, fra Emanuel Hoško, „Zatočenici gesla „Mir i dobro“ - Umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, u *Mir i dobro*, katalog izložbe, ur. Marija Mirković i fra Franjo Emanuel Hoško (Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000): 11.

¹⁹Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 311.

4. FRANJEVCI U HRVATSKOJ

4.1. Dolazak franjevacu u Hrvatsku

Znamo da su prvi franjevci u Hrvatsku došli još za života sv. Franje. Sam sv. Franjo je na svom prvom putovanju prema Bliskom istoku 1212.g. boravio u Dalmaciji, kada je zbog nevremena jedrenjak kojim je putovao morao pristati na našu obalu. Toma Čelanski, Franjin suvremenik i prvi životopisac, o tome donosi izvještaj u svom životopisu o sv. Franji „Vita Prima“.

„U šestoj godini svog obraćenja, plamteći silnom željom za mučeništvom, htio je otploviti u Siriju da ondje Saracenima²⁰ i ostalim nevjernicima propovijeda kršćansku vjeru i pokoru. Da bi otplovio onamo, ukrcao se na neki brod. Ali duvali su protivni vjetrovi i on se s ostalim putnicima nađe na obali Slavonije^{21,22}

Dakle, iako znamo da se sv. Franjo 1212.g.²³ iskrcao negdje na našoj obali, nemamo dovoljno podataka da bi sa sigurnošću mogli ustvrditi gdje se na našoj obali točno iskrcao i koliko dugo je taj njegov boravak trajao, iako Toma Čelanski piše da je riječ o kraćem boravku.²⁴ Povijesni izvori nam ne pružaju nikakve druge podatke o tom Franjinom dolasku, pa i opet, mnogi samostani na našoj obali, od Dubrovnika do Trsata, povezuju taj njegov

²⁰ U vrijeme križarskih ratova općeniti naziv za muslimane, posebno se to odnosilo na one u Sredozemlju. Vidi Toma Čelanski, „Vita Prima“, *On – line časopis Juniora Hrvatske franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda*, 30.08.2012. <http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf>

²¹ U latinskom originalu piše „...in partibus Sclavoniae.“, Pod Slavonija se tu ne misli na današnju regiju na istoku naše zemlje. Najstariji životopisi svetog Franje, koje su napisali Toma Čelanski i Sv. Bonaventura tim nazivom obuhvaćaju ne samo Dalmaciju nego i sjevernije krajeve. Usporedi Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 56.

²² Toma Čelanski, „Vita Prima“, *On – line časopis Juniora Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, 30.08.2012. <http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf>

²³ Ova godina se uzima prema računanju Luke Waddinga, jer Toma Čelanski u svom životopisu ne navodi točnu godinu već samo „u šestoj godini svog obraćenja“. Usporedi Toma Čelanski, „Vita Prima“, *On – line časopis Juniora Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, 30.08.2012.

<http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf>

²⁴ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 13.

boravak na našoj obali sa svojim osnutkom.²⁵Dr.o.Atanazije Matančić to povezuje s načinom putovanja u ono vrijeme kada se je putovalo „od luke do luke kraćom plovidbom“.²⁶Od samostana u unutrašnjosti ovakvu predaju čuva samostan u Zagrebu. Čini se da je „tu historiografsku prazninu ljudska mašta ispunila legendom.“²⁷

Franjevački red se jako brzo širio, te je zbog lakše organizacije života i reda 1217. ili 1219.g. na generalnom, Duhovskom, kapitulu u Asizu odlučeno da će se uspostaviti pokrajine ili provincije.²⁸Prilikom osnivanja provincija franjevci su slijedili zemljopisne i političke kriterije.²⁹

U Hrvatsku franjevci dolaze iz dva smjera: Dalmacije i Ugarske. S obzirom da se Hrvatska tada nalazila u političkoj zajednici s Ugarskom, za područje ugarsko-hrvatske države osnovana je jedinstvena Ugarska provincija (*Provincia Hungariae*) za čijeg prvog ministra provincijala (*primus minister*) je izabran fr. Johaness (Ivan iz Francuske).³⁰ Čini se da se prva skupina braće poslanih iz Italije u ovu provinciju vratila neizvršene misije 1219.g.³¹Izgleda da ova provincija nije obuhvaćala krajeve sjeverno od Drave, jer je to područje pripadalo posebnoj, Ostrogonskoj provinciji.³²

Na generalnom kapitulu u Rimu održanom 1239.g., ove dvije provincije: Ugarska i Ostrogonska, ujedinjene su u jednu jedinstvenu Provinciju Ugarskoga kraljevstva (*provincia regni Hungariae*) koja je 1260.g.bila organizirana u sedam kustodija s 25 samostana, od kojih je jedna kustodija bila i Zagrebačka.³³ „Tada se prvi puta izrijekom spominje Zagrebačka

²⁵Damjanović,*Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 17.

²⁶Vitimir Belaj, „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv.Ćirila i Metoda“, u *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*,ur. Franjo Emanuel Hoško,Marija Mirković i Vitimir Belaj (Zagreb:Hrvatska franjevačka provincija svetog Ćirila i Metoda, 1992): 17.

²⁷ Belaj, „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, 17 ; Hoško,*Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*(Zagreb:Kršćanska sadašnjost,2000), 17.

²⁸ Pokrajinama ili provincijama upravljali su pokrajinski poglavari ili poslužitelji (*ministri provinciales*) jer je Franjin poglavar bio onaj koji služi svojoj braći. Paškal Cvekan, *Kaptolski franjevci:Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu* (Virovitica: Paškal Cvekan,1990), 27.

²⁹Hoško,*Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 18.

³⁰ Kada je osnovana, Ugarska provincija nije još imala svojih samostana, tako da je njen prvi provincijal Ivan iz Francuske pokopan u benediktinskoj samostanskoj crkvi. Belaj, „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, 17-18.

³¹ Braća zbog nepoznavanja jezika i osjetljivosti na različite klimatske uvjete nisu bili dovoljno pripremljeni. Esser, *Pregled povijesti franjevačkog Reda*, 60.

³²Hoško,*Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 18.

³³ „Zagrebački samostan bio je središte Zagrebačke kustodije, a osim samostana u Zagrebu, pripadali su joj i samostani u Virovitici, Našicama, Požegi, Kostajnici i u mjestu Gurbonich (danas Kloštar Podravski).“ Zagrebačka se kustodija 1260. spominje na drugom mjestu Ugarske provincije u sva tri kodeksa IX sveska „ *Annales Minorum* “ Luke Waddinga, od kojih je najstariji onaj iz 1344.g.. Više o tome u Cvekan, *Kaptolski franjevci:Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 27-30; Belaj, „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv.Ćirila i Metoda“, 18 i 157.

kustodija.“³⁴Franjevački samostani sjeverno od Gvozdado 1852.g. bili su podložni mađarskom biskupu u Kaloči , pa su sukladno tome i pripali Ugarskoj provinciji. Tako je i samostan u Zagrebu pripao Ugarskoj provinciji.³⁵

Godine 1232.(1233.)³⁶ iz Ugarske se provincije izdvajaju primorski i dalmatinski samostani u samostalnu Slavensku provinciju sv. Serafa (*Provinciae Sclavoniae S.Seraphini*) u Dalmaciji. Unatoč tome što se u to vrijeme pojam *Sclavonia* odnosio na sve hrvatske zemlje, Slavenskoj provinciji pripali su samo oni franjevački samostani koji su se nalazili južno od planine Gvozd, i tako svojim geografskim položajem pripadali samostalnoj metropoliji sa središtem u Splitu.³⁷ Provincija je bila 1260.g. organizacijski podijeljena na četiri kustodije: Istarsku, Rapsku, Zadarsku ili Splitsku i Dubrovačku i ukupno joj je pripadalo 22 samostana.³⁸ Nakon ujedinjenja Ugarske i Ostrogoške provincije 1239.g. ovi samostani ostaju i dalje samostalni u okviru Slavenske provincije.³⁹Ova provincija do 1272.g. nosi naziv provincija Dalmacije, a od 1272. Dalmatinska provincija Sv. Jeronima.⁴⁰

4.2. Dolazak Franjevaca u Zagreb

Postoje različite teorije o tome kada su, kako i na čiji poziv franjevci došli u Zagreb. Je li samostan uistinu osnovao sam sv. Franjo na svom povratku u Italiju kako tvrdi jedna zagrebačka legenda? Ili su franjevci došli kasnije na poziv tadašnjeg zagrebačkog biskupa Stjepana II? Jesu li odmah osnovali samostan? Kada su izgradili crkvu? Što nam o tome govore izvori? Možemo li o tome saznati nešto iz rezultata arheoloških iskopavanja koja su

³⁴Željko Demo, *Opatovina.Rezultati arheoloških iskopavanja pred crkvom sv.Franje 2002.godine*(Zagreb:Arheološki muzej u Zagrebu,2002), 34.

³⁵ Franjo Emanuel Hoško, „Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, *Hrvatska franjevačka provincija sv.Ćirila i Metoda*, (posjet 15.05.2012.)

<http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko>

³⁶ „Točna godina osnutka provincije nije nam poznata no s obzirom da su na generalnom kapitulatu Reda 1239.g. ukinute provincije koje je brat Ilija osnovao u razdoblju od 1232.- 1239.g, na temelju toga što provincija *Sclavonia* nije tada ukinuta možemo zaključiti da je provincija osnovana ranije.“ Esser, *Pregled povijesti Franjevačkog reda*, 62.

³⁷ Franjo Emanuel Hoško, „Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, *Hrvatska franjevačka provincija sv.Ćirila i Metoda*, (posjet 15.05.2012.)

<http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko>

³⁸ Esser, *Pregled povijesti Franjevačkog reda*, 62; Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 20.

³⁹ Belaj, „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv.Ćirila i Metoda“, 18.

⁴⁰ Franjo Emanuel Hoško, „Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, *Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda*, (posjet 15.05.2012.)

<http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko>

2002.g. provedene ispred franjevačke crkve? Ovo su neka od pitanja na koja sam pokušala naći odgovore u danas dostupnoj literaturi. Pri odgovaranju na neka od ovih pitanja, poglavito o samom nastanku samostana možemo uglavnom samo nagađati na temelju kasnijih izvještaja koji su u pojedinostima neodređeni i ne mogu se uvijek provjeriti, te na temelju predaje.“⁴¹

4.2.1. Sveti Franjo u Zagrebu

Postoji jedna zagrebačka predaja koja govori o boravku sv. Franje u Zagrebu. Zapisana je u nekoliko varijanti, ali jer se one međusobno razlikuju samo u par detalja koje su u nekim verzijama ispuštene, ili drugačije napisane, u ovom ću se radu koristiti onom zapisanom u knjizi *Vekivečni Zagreb* autorice Ljiljane Marks. Ona ju je preuzela od Ivana Krstitelja Tkalčića, za čiju verziju Damjan Damjanović kaže da je najpotpunija.⁴²

„U zagrebačkom je samostanu stara tradicija da je sveti Franjo, vraćajući se iz Sirije sa fratrom Iluminatom, neko vrijeme proboravio u Zagrebu, gdje se nastanio u bogate udove Kate Galovičke, a taj njezin stan da bijaše ondje, gdje je danas u franjevačkom samostanu kapela posvećena sv. Franji. Ista tradicija veli i to, da je Franjo blagoslovio i Galovičkin zdenac, koj da je i danas jošte u tom samostanu; pripovijeda takodjer, da su, vraćajući se u Italiju, u selu Vrabčih napali seljaci i ote li mu kabanicu, a on im samo na tu plenidbu doviknuo „oj vi vrabci! vrabci!, pa odatle da posta i ime selu Vrabče; napokon priča se da je na molbu Galovičkinu odaslao četiri godine prije svoje smrti Grgu custosa i fratra Ortolsa u Zagreb, kojim da je Galovička poklonila pomenuti svoj posjed, na kojem si kasnije sagradiše samostan i crkvu.“⁴³

Prvi je ovu predaju djelomično zapisao Fr. Gonzaga, (Franciscus Gonzaga), povjesničar franjevačkog reda, bivši generalni ministar, u djelu *De origine Seraphicae Religionis et progressu* izdanom u Rimu 1587.g.⁴⁴ Međutim sam Gonzaga u svom spisu ne navodi izvor iz kojeg ju je preuzeo.⁴⁵

⁴¹ Marija Mirković, „Zagrebačka franjevačka ckva na Kaptolu i njezino značenje“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br 13 (1987): 115.

⁴² Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 19.

⁴³ Ljiljana Marks, *Vekivečni Zagreb* (Zagreb: Biblioteka Posebno izdanje, 1994), 83; Ivan Krstitelj Tkalčić, *Povjestni spomenici Slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, I. svezak (Zagreb: 1889), CLV-CLVI.

⁴⁴ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 27.

⁴⁵ Mirković, „Zagrebačka franjevačka ckva na Kaptolu i njezino značenje“, 116.

„Govori se da je zagrebački samostan osnovan u vrijeme bl.Oca Franje; isti ga je Otac- kao što neki hoće-pohodio osobno; a poslije su oci Grgur i Ortols pomoću različitih milodara obnovili ruševine koje su stršale.“⁴⁶

Kao što smo pretodno rekli ova predaja po prvi puta se u pisanom obliku pojavljuje 1587.g., 350 godina nakon što je sv. Franjo boravio u Siriji.⁴⁷ U našim se povijesnim ispravama ova predaja prvi puta javlja 1633.g. iz pera tadašnjeg zagrebačkog gvardijana Franje Draškovića, no on ju za razliku od Gonzage, prihvaća kao povijesnu činjenicu.⁴⁸ Predaji, kako ju je Gonzaga zapisao, naknadno je nadodan dio o udovici koja im je navodno poklonila svoju kuću kako bi u njoj stanovali.⁴⁹ Iznad ulaza kapele nalazi se natpis koji govori o dolasku sv.Franje i o udovici koja mu je za vrijeme njegova boravka u Zagrebu pružila smještaj u svojoj kući. Ne zna se kada je točno taj natpis nastao niti da li je sačuvan još negdje osim iznad ulaza kapele.⁵⁰ Sama udovica Galović po prvi put se spominje na slici u kapeli iz 1683.g., a tek nakon toga, 1732.g., 49 godina kasnije, spominje se njeno ime u ispravi. Damjan Damjanović navodi da su se ovom predajom bavila samo trojica kod nas: dr o. Dominik Mandić, o. Apolinar Braničković i dr. Iso Kršnjavi.⁵¹

Povjesničar Ivan Krstitelj Tkalčić smatra da ova legenda nema nikakve povijesne podloge, te da su je izmislili sami kaptolski franjevci kako bi na neki način osnivanje samostana povezali sa samim osnivačem svojeg reda.⁵² Prema Mariji Mirković ova predaja u samoj svojoj srži, o dva brata franjevca koji su u Zagreb došli za Franjina života te se smjestili u dvije sobe koju su dobili od nekog građanina u njegovoj kući, bez dijela o posjeti svetog Franje, mogla bi biti istinita jer se oslanja na povijesne činjenice, te se u tom dijelu podudara s načinom djelovanja franjevaca u najranijem razdoblju reda.⁵³ Da franjevci nisu raspolagali sredstvima nužnim za kupnju zemljišta na kojem bi izgradili samostan što proizlazi i iz njihovog specifičnog poslanja života u siromaštvu smatraju i Marija Mirković te Franjo Emanuel Hoško. Iako Marija Mirković na temelju posvećenja samostanske crkve sv.Franji

⁴⁶ Damjan Damjanović navodi da postoji mogućnost da je već i prije dolaska franjevaca postojala crkva, koju su oni preuzeli i obnovili, Marija Mirković s time se ne slaže (više na sljedećoj stranici).

Usp. Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 27.

⁴⁷ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 15.

⁴⁸ Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 156.

⁴⁹ Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 117.

⁵⁰ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 10.

⁵¹ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 16-17.

⁵² Tkalčić, *Povijesni spomenici Slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, CLV-CLVI.

⁵³ Braća, koju je Franjo uvijek slao po dvojicu kako bi vjerno slijedio Evanđelje, (usporedi Lk 10,1), u početku nisu gradila samostane već su najčešće bili smješteni u građanskim kućama ili gradskim gostinjcima, ako je bilo moguće u blizini crkava u kojima bi propovijedali. U početku reda Franjo nije ni zamislio franjevce kao neki samostanski red u izdvojenom samostanu. Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 19. O tome više u Esser, *Pregled povijesti franjevaca*, passim

zaključuje da je mala vjerojatnost da su braća sagradili sebi crkvu na mjestu na kojem se već prije nalazila crkva, ili njezine ruševine, jer bi tada morali i svoju novu crkvu posvetiti istom svecu kojem je i ona bila posvećena, te da je crkva sigurno posvećena tek nakon smrti svetog Franje, iskapanja koja je proveo Željko Demo pred crkvom sv. Franje 2002.g. pokazala su da je ranije na tom mjestu bilo naselje, odnosno da nisu nađeni tragovi ranije crkve. Marija Mirković dopušta da je moguće da su franjevci i ranije bili prisutni u Zagrebu, a svakako prije provale Tatara, ali da nisu imali svoje crkve. Po njoj su franjevci zemljište na sjevernom rubu tadašnjeg još neutvrđenog biskupskog naselja dobili od biskupa Stjepana II (1227.-1247.) koji ih je i doveo u Zagreb, kako bi na neki način pružili „...svojim zidom i čvrstoćom zaštitu gradu“ sa njegove sjeverne strane.⁵⁴ Znamo da je početkom 14. st. izgrađen kaptolski obrambeni zid tako da su i franjevci kasnije uključeni u taj obrambeni sustav naselja.⁵⁵

S druge strane, Paškal Cvekan u svojoj knjizi *Kaptolski franjevci* govori upravo o biskupu Stjepanu kao biskupu koji nije volio franjevce te da je malo vjerojatno da bi im on ustupio zemljište kad je 1227.g. dijelio zemljište svećenicima za kurije. Navodi i pismo pape Inocenta IV od 18.8.1245. upravljeno biskupima Ugarske, Istre, Slavonije, Hrvatske i Dalmacije kojim zabranjuje progone i ugnjetavanja kojima su manja braća bila podvrgavana. Čini se da se to posebno odnosi i na zagrebačkog biskupa Stjepana koji se posebno spominje uz Ostrogonskog i Kaločkog biskupa. Ovo pismo u kojem se uz franjevce traži zaštita i za dominikance koji se tada nalaze u Zagrebu, iako baca drugačije svjetlo na ulogu biskupa Stjepana II u dolasku franjevacu u Zagreb, dodatna je potvrda da su se Franjevci 1245. g. sigurno nalazili u Zagrebu.⁵⁶

4.2.2. Kaptolski franjevci u povijesnim ispravama

O franjevcima imamo općenito malo podataka sačuvanih u povijesnim izvorima toga doba. Iako su pisane vijesti kao takve rijetke i međusobno dosta vremenski udaljene te nepovezane pružaju nam neke podatke o životu franjevacu u Zagrebu.⁵⁷

Samostan se unašim povijesnim ispravama spominje po prvi put 1323.g.⁵⁸ kada je gvardijan zagrebačkog samostana izabran kao jedan od posrednika u parnicama zagrebačkog

⁵⁴ Mirković, „Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske“, u *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur. Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković i Vitomir Belaj (Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992): 96-98.

⁵⁵ Marija Mirković, „Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske“, 96-98.

⁵⁶ Cvekan, *Kaptolski franjevci*, 24.

⁵⁷ Lelja Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb* (Zagreb: Školska knjiga, 1991), 220.

⁵⁸ Lelja Dobronić ovu ispravu stavlja u 1313.g.

Kaptola.⁵⁹ Sačuvane povijesne isprave iz 14. stoljeća, iako nam ne govore ništa konkretno o tome kada je crkva izgrađena, „potvrđujem da tada postoji crkva, da je u funkciji, da ima više oltara, da se za nju brine i obnavlja, te da su je cijenili i građani iz susjednoga naselja.“⁶⁰

Sačuvani su i podaci o parnicama franjevac sa građanima koje su vođene na Gradecu, u prisutnosti njihovog gradskog suca. Tako su franjevci vodili parnicu protiv Nikole, sina Petka, zbog vinograda 1355.g. Godinu dana kasnije, 1356. pred sudom Gradeca ispitani su kustod Male braće i brat Stjepan u vezi nekih dobara koja su donesena u njihov samostan. Godine 1363. franjevci su se sudili s Matijom, sinom Leopolda, za oko 40 kola šljunka za koje je Matija tvrdio da su mu franjevci otuđili. Franjevci su s druge strane imali svjedoke i dokazali da je taj isti Matija njima odvezao njihovih 28 000 crjepova pa je došlo do nagodbe s kojom se čini taj Matija nije bio zadovoljan. On je morao završiti posao kako su se dogovorili, a franjevci su mu dodatno isplatili jednu forintu.⁶¹

Međutim, franjevci se u sudskim zapisima spominju i u drugačijem kontekstu, u vezi oporuka kojima su im građani poklanjali svoje posjede, imanja ili druge svoje vrijednosti, među kojima i novac. Tako su 1375.g. franjevci više puta bili pred gradskim sucem: „..kad su dobili neku zemlju i vinograd, a našao se netko tko im je dar osporavao, kad su morali dokazivati svoje pravo na neku kuću, kad su zajedno sa župnikom crkve sv. Marka pozvani na sud zbog kuće koja im je oporučno ostavljena u „blatnom naselju“ (*invicolutos*) u podgrađu.“⁶² Iste godine oporukom Pavla, sina Stjepana iz Starče, kapetana zagrebačkog, franjevci su dobili neke dragocjenosti pohranjene kod dominikanaca u samostanu. Pri sastavljanju ove oporuke svjedokom je osim dominikanca bio i Stolni kaptol zagrebački. Također je i Ivan Alben, ban Dalmacije, 1425.g. oporukom ostavio veću količinu novca kako bi se franjevcima kupili posjedi. I on je zauzvrat tražio da se mole za njegovu dušu. Za taj novac franjevcima je kupljen mlin.⁶³

Često su na ovakav način stečene posjede, kuće ili druge dragocjenosti, prodavali kako bi došli do novca za svoje uzdržavanje. Tako su 1427.g. plaćanja četvrtine župniku crkve sv. Marka namirili tako što su mu prepustili vrt, oranicu i šumu. Ove oporuke dokazuju kako su franjevci bili omiljeni među pukom. No ipak su u jedan od sukoba između Kaptola i građana

⁵⁹ Zagrebački biskup Kažotić u komisiju osim gvardijana zagrebačkog franjevačkog samostana postavlja i dominikanskog priora Augustina te opata cistercita Ivana. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevac kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 34; Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba* (Zagreb: August Cesarec Izdavač d.o.o.; Atlantic paper d.o.o.; 1992), 179.

⁶⁰ Marija Mirković, „Zagrebačka franjevačka ckva na Kaptolu i njezino značenje“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, br 13 (1987): 120.

⁶¹ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 221-222.

⁶² Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 222.

⁶³ Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 221-222.

Gradeca, koji je izbio 1397.godine, i oni uvučeni kada su neki od građana upali u franjevačku crkvu i nanijeli tjelesne ozljede nekom “slugi kaptolske gospode“. Prijestupnici su kažnjeni ekskomunikacijom i interdiktom, svečano objavljenim u Zagrebačkoj katedrali 11.veljače te iste godine.

Sačuvana su i pisma koje su franjevci u dva navrata uputili papi, 1438.g. i 1439.g iz kojih saznajemo da su tada bili u teškom materijalnom stanju zbog velikog požara u kojem je osim samostana izgorjela i crkva. Iz tih pisma saznajemo da su im pri obnovi pomagali dobročinitelji.⁶⁴ Često su upravo ti dobročinitelji iskazivali želju da budu pokopani pod franjevačkom crkvom. Tako je 1510.g. obitelji Jurja Prima, građanina Gradeca odobreno pravo na „...grob u lađi crkve pod svećeničkim sjedalom pred oltarom Blažene Djevice.“⁶⁵ Iz isprava početkom 16.st. saznajemo i da su se franjevci kod gradačkog suca zalagali za oprost kazni osuđenika, zajedno sa dominikancima.

U povijesnim izvorima 16. st. saznajemo više i o pastoralnom djelovanju franjevaca u Gradecu. Iz tih je isprava vidljivo da su građani Gradeca posebno voljeli franjevca imenom Benedikt koji je 1557.g. vršio propovjedničku službu u Gradecu, vjerojatno u crkvi sv. Marka. Ipak, kako saznajemo iz kasnijih isprava, krajem 16.st. došlo je do spora između franjevaca i građana Gradeca oko nekih dobara i posjedovnih prava, točnije oko nekog vrta i vinograda. Iako se o ovom sporu raspravljalo na više saborskih zasjedanja, čini se da se okončanje spora završilo pomirenjem.⁶⁶

Čini se da ove isprave bacaju novo svjetlo na to razdoblje u povijesti Kaptolskih franjevaca. Prema izvještaju grofa Franje Draškovića, braća su samostan napustila 1595.g. nakon smrti gvardijana Martina Dombrinusa. (Više u poglavlju 5.1) S obzirom da su u gore spomenutom sporu spominje „vikar samostana reda sv.Franje na zagrebačkom Kaptolu“⁶⁷ čini se da braća ipak nisu u potpunosti napustila samostan.

O popravcima crkve i samostana, izvođenih tijekom 17.st., saznajemo iz namjena dobrotvora koji su franjevcima u tu svrhu pomagali novčano i materijalno. Tako su pomoć u novcu, ali i građevnom materijalu i radnicima dobili od Hrvatskog sabora, a pomoć u naravi od uprave Gradeca.⁶⁸

⁶⁴Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 222-223.

⁶⁵Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 224.

⁶⁶Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 224-225.

⁶⁷Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 226.

⁶⁸Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 225-226.

4.2.3. Kad bi zidovi govorili

I građevine mogu govoriti. Svojom konstrukcijom, izgledom, položajem ili trenutnim stanjem one mogu prenositi određenu poruku ljudima nekog vremena.⁶⁹ Prema Lelji Dobronić, sama crkva i samostan nam više govore o samim počecima franjevačkog reda, nego što nam vijesti iz pisanih izvora mogu reći, pogotovo za razdoblje srednjeg vijeka.⁷⁰

Franjevačka crkva, za koju Marija Mirković navodi da je najvjerojatnije građena u razdoblju od 1255-1264.g.⁷¹, pripada ranogotičkim, propovjedničkim, jednobrodnim crkvama dvoranskog tipa, s vrlo izduženim svetištem.⁷² Tako se u kasnijim popravcima crkve koja je od 1242.g. u više navrata stradala od požara ili bila srušena zbog ratovanja (više o tom u poglavlju 5), nijepreviše vodilo računa o obilježavanju starijih faza čiji su se očuvani građevinski dijelovi koristili, pojedini dijelovi sadašnje arhitekture franjevačke crkve, usprkos kasnijoj barokizaciji u ranom 17.st. (1607.-1620.) svjedoče nam o njenom ranogotičkom nastanku.⁷³ (Vidi prilog 1) S obzirom na veliku sličnost apside u svetištu, koja gleda prema istoku, sa apsidom u svetištu Zagrebačke katedrale podignute 1269.g., uzima se da ih je vjerojatno sagradio isti graditelj, što bi također smještalo izgradnju samostanske crkve u drugu polovicu 13.st.⁷⁴ Kasnije je ta prva crkva proširena prema zapadu. Ovo potvrđuju i najnoviji podaci dobiveni arheološkim iskapanjima. (Više u poglavlju 4.2.4.)

Zagrebački franjevački samostan, ranobarokna je građevina, po stilu gradnje slična drugim franjevačkim samostanima kontinentalne Hrvatske.⁷⁵ Današnji samostan, u sklopu kojeg se danas nalazi i kapela, izgrađen je u 17.st. za vrijeme velike obnove od 1656.-1683.g. iz „prastarih temelja građevina koje su tijekom stoljeća građene i razgrađivane inareavenerabilisCapituli.“⁷⁶ Tada je kapela uređena dobrovoljnim prilogom Helene Ručić rođ. Patačić.⁷⁷ Današnja kapela u arhitektonskom pogledu nema ništa zajedničkog s onom

⁶⁹ Fra Zdenko Gruber, „Građevina koja govori“, *Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda*, (posjet 15.09.2012.) http://www.ofm.hr/juniorat/index.php?option=com_content&task=view&id=401&Itemid=101

⁷⁰ Lelja Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 220.

⁷¹ Postoje i drugačija mišljenja. Ivan Krstitelj Tkalčić tako smatra da crkva nije sagrađena prije 1280. Ivan Krstitelj Tkalčić, *Povjestni spomenici Slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, I. svezak (Zagreb: 1889), CLVI.

⁷² Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 134.

⁷³ Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 115-119.

⁷⁴ Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 158.

⁷⁵ Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 134.

⁷⁶ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 38.

⁷⁷ Godine 1677. uprava franjevačke provincije sv. Ladislava, koja je tada zasjedala u Križevcima, prihvatila je na prijedlog tadašnjeg definitora i gvardijana zagrebačkog samostana o. Aleksija Buzjakovića, zakladu Helene Ručić rođ. Patačić u iznosu od 300 zlatnika. Uvjet je bio da provincija za njenog života odsluži 500 misa za njezine

iskonskom, a ne mogu se sa sigurnošću znati niti dimenzije ni položaj kapele koja se tu ranije nalazila.⁷⁸

Moguće je da „početke franjevačkog prebivališta treba s nužnim oprezom tražiti u današnjem južnom krilu samostana, paralelnom crkvi.“⁷⁹ Također je moguće da su prilikom gradnje samostana, najprije uredili upravo kapelu za svoje potrebe, da bi tek kasnije krenuli s izgradnjom velike propovjedničke crkve.⁸⁰ To bi značilo da je samostan stariji od crkve, što se poklapa i sa podacima dobivenim arheološkim iskopavanjima ispred zapadnog ulaza u crkvu sv. Franje 2002.g.(Više o tome u poglavlju 4.2.4.)

Zemljište na kojem su gradili crkvu i samostan, veličinom je jedno od najvećih zemljišnih čestica na Kaptolu, smješteno na sjevernom rubu na izlazu iz samog naselja. Marija Mirković zaključuje na temelju „ položaja, veličine i orijentacije crkve“ da je ta zemljišna čestica u to vrijeme bila još neizgrađena, ili je do samog početka gradnje sa čestice uklonjena starija građevina ili njeni ostaci, ako su se tamo prethodno nalazili.⁸¹ No, prema najnovijim podacima dobivenim arheološkim iskapanjima čini se da se tamo prethodno nalazilo ranosrednjovjekovno naselje. To je naselje stradalo u tatarskoj provali te je većina njegovog stanovništva vjerojatno tada preselila u novo naselje u Gradec. (Više o tome u poglavlju 4.2.4.).

grijehe, a drugih 500 misa da prikaže nakon njene smrti za pokoj njene duše. Osim toga uvjet je bio i da prikažu jednu misu tjedno. Ponudu su franjevci prihvatili, ali su tražili da se u znatnoj mjeri smanji broj traženih misa. Uznak zahvalnosti franjevci su postavili dva grba obitelji Patačića od Zajezde u kapelu, jedan kod ulaznih vrata, a drugi iznad oltarne slike svetog Franje. Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 44-45.

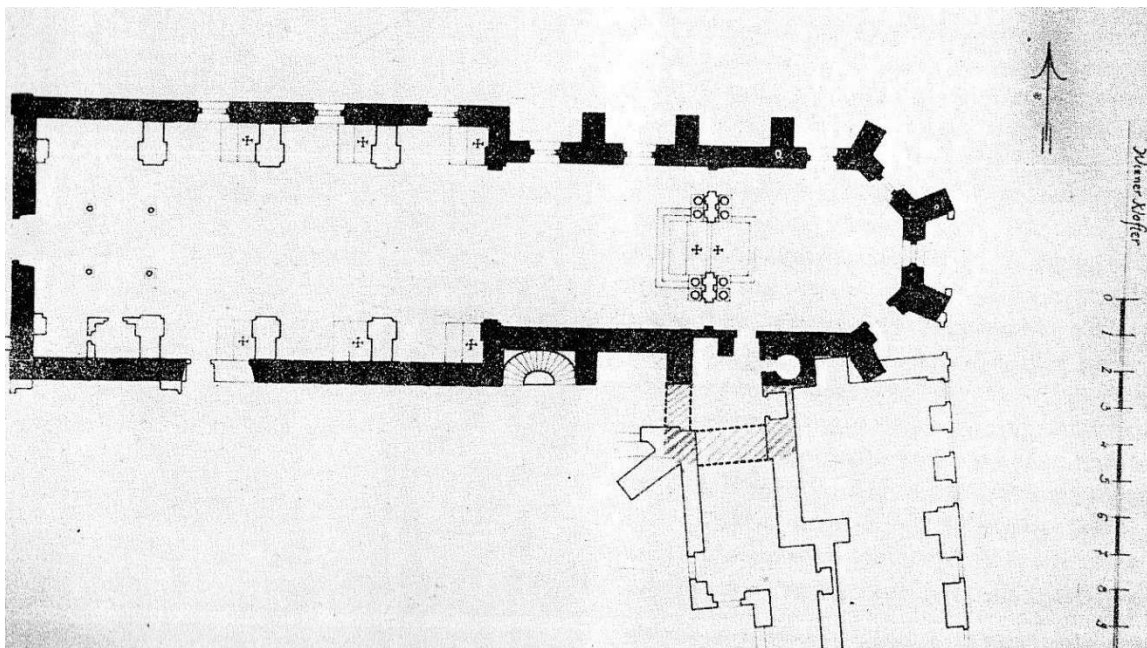
⁷⁸Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 27-28.

⁷⁹Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 120.

⁸⁰.Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 120.

⁸¹Mirković, „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“, 115-119; Anđelka Mustapić, „*Kaptolski franjevci*“, Croatia-putni časopis,(proljeće 2008):15.

**Prilog 1 uz poglavlje 4.2.3. Tlocrt crkve (na temelju Eitherovih nacрта iz 1790) s naknadno označenim fazama gradnje: crno-sagrađeno u 13. st.
crtkano-dogradnja u 14/15.st.
bijelo-ugradnja u 17.st.**

Izvor: Marija Mirković. „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino kulturnopovijesno značenje“, u *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, ur. Blandina Matica. 1987. broj 13. str. 122.

4.2.4. Arheološka istraživanja

U sklopu rekonstrukcije i uređenja Opatovine 2002.g. provedeno je i arheološko iskapanje pred zapadnim ulazom u crkvom sv.Franje.Arheološkim iskapanjima, među ostalim i na temelju pronađenog srebrnog novca, utvrđeno je da je tijekom 13.st.na mjestu ranosrednjovjekovnog naselja izgrađen samostan.Samostanska crkva koja je sagrađena krajem istog stoljeća, otprilike je dvostruko manja od ove koja se danas nalazi na njezinom mjestu.⁸² Koje desetljeće kasnije, u dvorištu crkve može se datirati i groblje, koje se najvjerojatnije nalazilo zapadno od ulaza u tadašnju franjevačku crkvu, ali isto i sjeverno od crkve i samostana. U samom groblju, ukopi su bili rjeđi do druge polovice 14. st. da bi tijekom 15. st postali sve češći te bi nakon smanjenja početkom 16.st. ukapanje posve prestalo sredinom tog istog stoljeća., te se više na groblju nije ukapalo.⁸³ Za vrijeme kasnijeg proširivanja crkve u pravcu zapada u drugoj polovici 17.st., novoizgrađenom crkvenom lađom zauvijek je prekriven velik dio tog kasnosrednjovjekovnog groblja.⁸⁴

5. CRKVA I SAMOSTAN SV. FRANJE NA KAPTOLU

5.1.Crkva i samostan do osnutka provincije sv. Ladislava

Podaci kojima raspolažemo za razdoblje od 13. do 16. stoljeća malobrojni su jer su mnogi spisi i isprave koji su se čuvali u zagrebačkom samostanu izgorjeli u požarima 1645. te posebno 1731.g.⁸⁵

Ovo razdoblje u povijesti franjevačkog reda obilježile su i unutrašnje borbe unutar samog reda koje su kulminirale 1517.g.odlukom pape Leona X o podjeli Reda na dva ogranka: Konventualce i Red manje braće od opsluživanja.Ugarska provincija kojoj pripadaju

⁸² Arheološki nalazi podupiru teoriju Paškala Cvekana da ta prva crkva nije bila puno veća od svetišta današnje samostanske crkve. Demo, *Opatovina.Rezultati arheoloških iskapanja pred crkvom sv.Franje 2002*, 34.

⁸³ Moguće je da su ukapanja prestala zbog prenamjene prostora crkvenog dvorišta u kojem se groblje nalazilo zbog tadašnjih okolnosti (opća nesigurnost, oskudica itd.)

⁸⁴ Demo, *Opatovina.Rezultati arheoloških iskapanja pred crkvom sv.Franje 2002. godine, passim*; Arheološki muzej grada Zagreba, <http://www.amz.hr/> (posjet 17.09.2012.)

⁸⁵ Cvekan, *Kaptolski franjevci*, 34.

i franjevci na Kaptolu odlučuje se za Red manje braće od opsluživanja, te sukladno tome 1523.g. mijenja svoje ime u Ugarska provincija sv. Marije.⁸⁶

Osim ovih unutrašnjih borbi kojoj struji će se prikloniti, Kaptolski franjevci svjedočili su i građanskom ratu koji je 1529.g. izbio u Zagrebu između pristaša Ferdinanda I Habsburškog i Ivana Zapolje.⁸⁷ Do sukoba je došlo jer su se Gradec i Kaptol našli na suprotstavljenim stranama. Dok je Kaptol na čelu sa tadašnjim zagrebačkim biskupom Šimunom Erdödyem, njegovim bratom Petrom i Krstom Frankopanom podržao Ivana Zapolju, Gradec je podržao Ferdinanda I. Kad je na poziv Gradeca Ferdinand I poslao vojsku na čelu s plemićem Nikolom Turianom koji su opljačkali i spalili Kaptol, stradali su i franjevački samostan s crkvom, a braća se morala spašavati bijegom.⁸⁸

Čini se da je nekako u to vrijeme umro i gvardijan samostana Martin Dubravčan (Dombrinus).⁸⁹ Iako 1560.g. kralj Ferdinand „pismenim putem osigurava franjevcima na Kaptolu boravak i djelovanje u svim samostanima i rezidencijama Ugarske do njegove smrti“⁹⁰, čini se da su samostan i crkva bili u teškom stanju, pa su se braća raspršila po ostalim samostanima, tako je zagrebački samostan napušten.⁹¹

Poznato je da su poslije 1561.g u samostanu bile smještene škola za dječake i kleričko sjemenište zagrebačkog Stolnog Kaptola, što stariji franjevački autori uzimaju kao potvrdu da

⁸⁶Još od samih početaka braća drugačije doživljavaju pojam siromaštva. Jedni teže ublažavanju Pravila po tom pitanju kako bi mogli živjeti u samostanima i imati neke prihode od kojih bi se mogli uzdržavati, slično kao i drugi samostanski redovi (obradiva zemljišta, vinograde i slično). Braća koja su bila za ublažavanje Pravila nazivala su se *Konventualcima* dok su one koji su bili za još strože opsluživanje pravila prozvali po tome *Opservanti*. Godine 1417. Ugarska provincija mijenja ime u *Provincia Hungariae Conventualium* kako bi se naglasilo njezino tadašnje usmjerenje - konventualizam. Nakon podjele reda 1517.g na konventualce i opservante opredjeljenjem za opservantski smjer dobiva novo ime- „*Provinciae Hungariae fratrum ordinis minorum olim reformatorum, nuncautem regularis Observantiae uncupatorum*“, ili „*Ugarska provincija Reda manje braće, nekoć Reformirani, a sada Pravim obslužiteljima nazvani*“. Od 1523.g. naziva se *Ugarskom provincijom sv. Marije*. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 37; Hoško, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 19-20.

⁸⁷Nakon pada Beograda 1521.g., te nakon poraza u bitci na Mohačkom polju 1526.g. u kojoj pogiba i Hrvatsko-ugarski kralj Ludovik II dolazi do borbe za hrvatsko-ugarsko prijestolje. Dok su slavonski i ugarski plemići podržali Ivana Zapolju, hrvatsko plemstvo se odlučilo za Ferdinanda I Habsburgovca 1527.g. na Cetingradskom saboru. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 37; Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 179.

⁸⁸Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 37.

⁸⁹Barbarić, *Kratka povijest crkve i samostana franjevačkoga u Zagrebu*, 5.

⁹⁰Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 37.

⁹¹Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 37. Crkva i samostan obnovljeni su tek 80 godina kasnije, u razdoblju od 1607.-1620.g., o trošku Eufrozine Palfi. Eufrozina Palfi, udovica velikotaborskog vlastelina Jurja baruna Ratkaja, koja je novčano pomagala i isusovce kod gradnje crkve sv. Katarine te pružila utočište u Zagrebu opaticama, najvjerojatnije klarisama. Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 158.

je samostan prethodno napušten.⁹² Po njima je samostan bio prazan, kada je uz pristanak Kaptola, došao bosanski franjevac Luka Blešić (Luka Bletić), franjevac Provincije Bosne Hrvatske kojemu se kasnije pridružilo nekoliko braće franjevac, prebjega iz Bosne i Slavonije, te su zauzeli samostan.⁹³

Lelja Dobronić se ne slaže da je samostan napušten odmah nakon 1529.g. Razni zapisi vođeni u upravi Gradeca u razdoblju druge polovice 16. st., u kojima su između ostalog zabilježene i trgovačke transakcije između franjevac i gradske općine govore nam o djelovanju franjevac u Gradecu u tom razdoblju. U nekima od njih izriekom se spominju i generalni vikar franjevac i brat Benedikt. Također je sačuvana i prepiska koja je vođena oko spora između građana Gradeca i franjevac 1598.g.⁹⁴ Na temelju ovih podataka iz povijesnih izvora 16. st., koji su u skladu i sa izvještajem *De statu Conventus Zagrabienensis informatio* tadašnjeg gvardijana zagrebačkog samostana i provincijala Franje Draškovića od 3.09.1633.g., ona zaključuje da su franjevci neprekidno boravili u Zagrebu do 1595.g. kada je umro gvardijan Martin Dombrius. Prema njoj Stolni kaptol tek je tada preuzeo samostan, u kojeg su se istodobno uselili i neki bosanski franjevci, što je trajalo do 1607.g.⁹⁵

S obzirom da većina navedenih isprava potječe iz prve polovice 17.st. (1538.g., 1548.g., 1558.g., 1559.g, s iznimkom 1573.g. i spora 1598.g.) pitam se da li je moguće da je većina franjevac napustila samostan s iznimkom manjeg broja braće koji su onda zajedno sa gvardijanom ostali u samostanu, a da je taj broj bio ipak premali da se na temelju njega samostan ne bi smatrao napuštenim i pripojio drugoj provinciji 1590.g? U tom slučaju, franjevci ne bi bili jedini red koji je zbog osmanlijske opasnosti napustio svoj samostan. Nakon što je dominikanski samostan u podgrađu razrušen kad se utvrđivala katedrala iz straha da ga Osmanlije ne bi iskoristili za eventualnu opsadu Kaptola, dominikanci su se prvo preselili u Gradec, u kojem su posjedovali kuću, da bi nakon nekog vremena napustili i Gradec.

Čini se da su i Isusovci planirali 1607.g. iskoristiti napušteni franjevački samostan kako bi u njemu otvorili svoju gimnaziju. Pismo kojim hrvatski ban Tomo Erdödy upozorava

⁹² Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevac kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 38.

⁹³ Provincija Bosna Hrvatska nastala je 1514.g. odijeljivanjem od Provincije Bosne Srebrene koja je bila pod turskom okupacijom. Pape Siksto IV pismom „*Romanus Pontifex*“ 1473.g. i papa Julije II pismom „*Hodie Emarant*“ 1511.g. odobrili su franjevcima Bosne Srebrene i Bosne Hrvatske da zbog teških prilika slobodno mogu zauzeti bilo koji napušteni franjevački samostan u Ugarskoj i Slavoniji uz dopuštenje tamošnjih svjetovnih vlasti. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevac kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 38.

⁹⁴ Više u Dobronić Lelja, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 224-226.

⁹⁵ Dobronić Lelja, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, 224-226.

provincijala Reda na tu mogućnost i upozorava da što prije pošalje franjevce u Zagreb, danas se čuva u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti.⁹⁶

Stariji franjevački autori dalje kažu da je nakon dolaska bosanskih franjevaca uprava provincije Bosne Hrvatsketražila od generalne uprave Reda Manje braće da se zagrebački samostan pripoji njihovoj provinciji jer da „provincijal Ugarske provincije sv. Marije zbog turske opasnosti ne može posjećivati zagrebački samostan te zbog smanjenja broja franjevaca Ugarske provincije“.⁹⁷ Odlukom generalne uprave Reda u srpnju 1590.g. zagrebački je samostan i službeno pripao provinciji Bosni Hrvatskoj.

Ugarska provincija sv. Marije kojoj je samostan do tad pripadao nije bila zadovoljna ovom odlukom uprave te su uporno radili na povratku zagrebačkog samostana.⁹⁸ Samostan je ostao dijelom provincije Bosne Hrvatske do 1601.g. kada je odlukom generala Franjevačkog reda Anđela (Arkandela) a Menana (iz Messine) samostan vraćen Ugarskoj provinciji sv. Marije. Također je odlučeno da se bosanski franjevci koji su prebivali u samostanu moraju vratiti u svoje samostane te da ne smiju sa sobom ponijeti nikakvih dragocjenosti iz zagrebačkog samostana. Godine 1607. franjevci se vraćaju u samostan, koji je međutim još od 1529.g. bio oštećen te se morao obnoviti, što je Drašković učinio 1612.g.⁹⁹ Sljedeće godine osnovao je u samostanu školu moralnog bogoslovlja, a oko 1630.g. i školu filozofije. (Više o tome u poglavlju 6.2.)

Crkva i samostan ponovno su stradali u požaru 1645.g. koji je zahvatio cijeli Zagreb. No dobročinitelji su i ovaj put omogućili da se crkva i samostan poprave.¹⁰⁰

Hrvatski su franjevci željeli okupiti sve samostane u jednu provinciju koja bi bila samostalna, neovisna od Ugarske provincije sv. Marije. Tako su 1635.g. tadašnjeg gvardijana zagrebačkog samostana, Timoteja Međurečkog, opunomoćili gvardijani ostalih samostana - „krapinskog, ivaničkog, remetinskog, kriškog, ormuškog i varaždinskog“¹⁰¹, da ih po tom pitanju zastupa kod pape.

No, na putu do ostvarenja ovog sna stajali su im Mađari koji su se tome oštro protivili. Napokon je nakon višegodišnje borbe za vlastitu provinciju, ustrajnim nastojanjima

⁹⁶ Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 182-183.

⁹⁷ Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 38.

⁹⁸ Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 39.

⁹⁹ Pri ovoj obnovi pomagali su besplatno kmetovi koje je odredio Hrvatski sabor. Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 179-180.

¹⁰⁰ Donacijom Elizabete Muskon, rođ. Erdödy i Emerika Erdödy obnovljeni su crkva i samostan, iz zahvalnosti postavljen je grb grofova Erdödy na glavni ulaz. Osim nje pomogao je i Hrvatski sabor kao i Gradec. Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Drašković, Franjo"

¹⁰¹ Barbarić, *Kratka povijest crkve i samostana franjevačkoga u Zagrebu*, 6.

provincijala Pavla Jančića i viceprovincijala Timoteja Međurečkoga, uz podršku zagrebačkoga biskupa Petra Petretića, nakon što su vrhovna uprava Franjevačkog reda kao i Kongregacija za biskupe i redovnike odobrili da se hrvatski samostani izdvoje iz Ugarske provincije sv. Marije u samostalnu Kustodiju sv. Ladislava u Slavoniji sa sjedištem u Zagrebu, konačnom odlukom Kongregacije 4.9.1655.g te 10.7.1656.g. odlukom pape Aleksandra VII osnovana Kustodija sv. Ladislava u Slavoniji, sa 7 samostana.¹⁰²

Bulom pape Aleksandra VII „*Ex commissis nobis divinitus*“ Kustodija sv. Ladislava, 16.07.1661.g. dobila je naslov provincije (*Provincia Sclavoniae S. Ladislai Regis*). Za prvog je provincijala nove provincije izabran upravo otac Timotej Međurečki, dotadašnji kustos Kustodije sv. Ladislava.¹⁰³

5.2. Crkva i samostan od osnutka provincije sv. Ladislava do kraja 18. stoljeća

Nakon što je Zagreb izabran kao sjedište nove provincije, odlučeno je da će se krenuti u izgradnju novoga samostana. Samu gradnju samostana osim Hrvatskog sabora¹⁰⁴ financijski su pomogle i mnoge privatne osobe, među kojima se ističe doprinos baruna Franje Keglevića i kninskog biskupa Stjepana Dojčića.¹⁰⁵ Tako je samostan dosta brzo izgrađen, već 1669.g. Međutim već nakon par godina, u velikom požaru 25.6.1674.g, u kojem je stradao velik dio Zagreba, stradao je i novi samostan, no dobrovoljnim priložima ljudi uspješni su franjevci i ovaj put samostan relativno brzo obnoviti.¹⁰⁶

Godine 1682. kuga se preko Austrije, Mađarske i Češke proširila i u Hrvatsku. Čini se da su kugu u Zagreb donijeli upravo franjevci, zarazivši se prilikom skupljanja hrane po

¹⁰² Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Međurečki, Timotej; Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 180. Osim samostana u Zagrebu, u novu su kustodiju ušli i samostani u Varaždinu, Ormožu, Križevcima, Krapini i u Ivaniću (Kloštar Ivanić) te samostan klarisa u Zagrebu.

¹⁰³ Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 180; Franjo Emanuel Hoško, „Pregled povijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, <http://www.ofm.hr/index.php/component/content/article/105-o-nama/iz-nase-povijesti/137-pregled-povijesti-hrvatske-franjevacke-provincije-sv-cirila-i-metoda-fra-emanuel-hosko> (posjet 15.05.2012.)

¹⁰⁴ „6.11.1664. određeno je da kmetovi iz kotara Gašpara pl. Menige u varaždinskoj županiji tjedan dana moraju besplatno dovažati građevni kamen za dovršenje franjevačkog samostana.“ Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 180.

¹⁰⁵ Gradnju samostana je pomogao novčanim prilogom od 2000 forinti Dojčić. Zauzvrat je tražio da mu braća svake godine za njegova života održe dvije mise, a nakon smrti na godišnjicu da se održe dvije mise, te da se dan ranije zvonima najave i u koru recitiraju noćurno i laude. Na pročelju gornjeg kata nalazi se i danas mramorna spomen ploča koja svjedoči ovom događaju. Inače je upravo postavljanje ove mramorne spomen ploče označilo završetak većeg dijela graditeljskih radova na samostanu, kojeg su krenuli tako reći od temelja ponovno graditi nakon što je stradao u požaru. Mustapić Anđelka "Kaptolski franjevci", *Croatia-putni časopis*, (proljeće 2008):26.

¹⁰⁶ Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 180-181.

selima.¹⁰⁷ Samostan se zbog toga ubrzo ispraznio jer su franjevci koji nisu stradali od kuge napustili samostan, neki su se sklonili kod klarisa na Gornji grad. Kako bi se spriječilo daljnje širenje zaraze, određene su mjere opreza. Tako je gradski magistrat postavio stražu pred samostan klarisa, a biskup je dao postaviti stražu pred samostan Male braće, u kojem su ostala zaražena braća. Zbog toga za vrijeme kontumacije nitko nije mogao napustiti samostane. Osim samostana, građani su pažljivo nadzirali i gradska vrata.¹⁰⁸

Kasnijim ponovnim požarom 1731.g. izgorio je krov i rastalila se zvona u tornju. Milodarima su franjevci uspješno obnovili crkvu nakon požara, te postavili nova zvona, od kojih su jedno posvetili sv. Antunu. Godine 1732. crkva je dobila još jedno zvono, zvono sv. Marije, a 1744.g. posljednje, četvrto zvono.¹⁰⁹

6. FRANJEVAČKA DJELATNOST

„Nonsibivivere, sed et allisprofi cere“

(„Ne živjeti samo za sebe, nego i drugima koristiti“)

Iako su franjevcima zajedničko Pravilo života i primjer sv. Franje bile temeljne smjernice u načinu djelovanja, ipak su i politička i društvena kretanja, te naravno vjerske i crkvene prilike u zemljama u koje su dolazili utjecali na različitost njihovih životnih i radnih usmjerenja. Oni se osim pastoralne brige kao najvažnije svoje djelatnosti, posvećuju i organizaciji škola, brizi za siromašne i bolesne.¹¹⁰

6.1. Franjevci kao dušobrižnici

Propovjednička služba i sakramenti najvažnija su obilježja franjevačkog poslanja, što je vidljivo i po tome što se o franjevačkom redu osim kao redu manje braće, često govori i kao propovjedničkom redu.¹¹¹ Apostolat franjevaca uvelike je ovisio i o vjerskim i društvenim prilikama sredine u kojoj su se nalazili. Tako se njihovo djelovanje u središnjoj Hrvatskoj u

¹⁰⁷ Franjo Buntak, *Povijest Zagreba* (Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1996), 309.

Franjevci kao siromašan red nisu imali vlastitih posjeda, uzdržavali su se prosjačenjem i darovima. U vrijeme žetve oni bi obilazili sela u zagrebačkoj okolici, skupljali hranu i piće, dovozili u Zagreb i spremali za zimu. Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 181.

¹⁰⁸ Franjo Buntak, *Povijest Zagreba*, 309.

¹⁰⁹ Ova zvona se danas više ne nalaze u crkvi jer su za vrijeme Prvog svjetskog rata odnešena iz crkve i korištena u vojničke svrhe. Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 159.

¹¹⁰ Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 20-22.

¹¹¹ Jedin, *Srednjovjekovna Crkva*, 211.

mногоčemu razlikovalo od djelovanja franjevacu u Bosni, u Slavoniji ili Dalmaciji u istom razdoblju. U Zagrebu nije bilo potrebe za misionarima kao u okupiranoj Bosni¹¹² ili za borbom protiv husita kao u Slavoniji. Tako da oni na području pastoralnog rada nisu ostavili neke dublje tragove kao franjevci u okupiranim područjima ili područjima pod utjecajem heretičkih pokreta.¹¹³

Ipak njihovo poslanje, iako drugačijeg oblika, ne može se u potpunosti zanemariti. Franjevci sučesto pomagali i župnike okolnih sela u zagrebačkoj okolini. Za vrijeme proštenja odlazili su na pripomoć svećenicima, pa su ispovijedali i propovijedali kao i za vrijeme korizme.¹¹⁴ Čini se da im je to tada bilo dopušteno zato što u razdoblju turske opasnosti nije bilo dovoljno svjetovnog svećenstva, jer odlukom biskupa Franje Ergeljskoga 1634. g. „ franjevcima se zabranjuje svako pastoralno djelovanje koje je pridržano župnicima, ako bi to bilo protiv volje župnika“. Franjevci tako više nisu mogli podijeljivati sakramente. Čak se na jednoj od kasnijih biskupskih sinoda ispovijedanje kod redovnika naziva „pogubnom zlouporabom“. Kako bi franjevci izbjegli nepotrebne sukobe s biskupima, upravno vijeće (definitorij) provincije sv. Ladislava 1669.g. odredilo je da se nijednom obliku pastoralnog djelovanja (ispovijed, krštenje, pokop i slično) ne smije pristupiti bez odobrenja župnika potvrđenog pečatom.¹¹⁵ Ove uredbe udaljavale su franjevce od puka i ograničavale rad manje braće najvećim dijelom na samostanske crkve. Puk se na ove odredbe čini se nije previše obazirao, jer samostanske crkve ubrzo postaju „stjecište masovnih okupljanja vjernika“.¹¹⁶

Franjevci su uz propovijedanje, ispovijedanje, često slavljenje mise, razne pobožnosti kao što je pobožnost križnog puta, organizirali i razne bratovštine u koje su se vjernici rado uključivali (više u poglavlju 6.4.). Iako je pastoralni rad bio bitan franjevcima Provincije sv. Ladislava, franjevci su morali strogo paziti da zbog njega ne ugroze opsluživanje svog redovničkog Pravila.¹¹⁷

Posebna se pažnja pridavala pastoralnoj brizi bolesnika, za koje je u svakom većem samostanu gvardijan morao odrediti jednog svećenika koji će biti zadužen za pružanje

¹¹²30.09.1464.g. turska vojska se ipak približila Zagrebu, te se utaborila na desnoj obali Save. Malobraćani su tada izašli iz samostana na zagrebačke ulice i tješili njegove stanovnike. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevacu kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 34.

¹¹³Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 81.

¹¹⁴Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, 181. „Iz sačuvanih svjedočanstava saznajemo da je tu više bilo riječi o povremenom pomaganju ili zamjeni svjetovnih svećenika u njihovom redovnom pastoralnom radu negoli pastoralnoj suradnji između svjetovnog klera i franjevacu.“ Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 92.

¹¹⁵Više o tome u Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 78-80.

¹¹⁶Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 81.

¹¹⁷„Onima koji bi zapostavili moljenje časoslova ili neki drugi oblik opsluživanja Pravila slijedi zabrana propovijedanja.“ Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 82.

sakramenata bolesnima i umirućima. U zagrebačkom samostanu 1688.g. pastoralnoj brizi za bolesne posvetio se Antun Partlec, a nakon njega ova je služba povjerena Egidiju Sinkoviću i Stjepanu Klariću.¹¹⁸

6.2. Franjevci kao učitelji

Franjevački red nije ni bio zamišljen kao red u kojem bi se velika važnost pridavala obrazovanju, za razliku od isusovačkog reda. Međutim, kako je vrijeme prolazilo postalo je očito kako u sklopu pastoralnog rada u provincijama nedostaje dovoljno obrazovanih svećenika.¹¹⁹ Franjevci se u prvom redu posvećuju kao putujući propovjednici širenju vjere i katehezi puka. Polemike s hereticima i propovijedanje traže od njih „teološka znanja, dobro vladanje filozofskim strukturama, logikom i dijalektom“.¹²⁰ Zato su mnoge darovitije franjevce slali na školovanje u inozemstvo, kako bi stekli naobrazbu potrebnu za kvalitetno podučavanje budućih franjevaca, ali i običnih građana koji su pohađali obrazovne ustanove franjevačkih provincija. Obrazovanje i znanost tako tek naknadno postaju dio franjevačkog poslanja.¹²¹ Franjevci otvaraju škole u većim naseljima, ujedno i zato što im kao prosjačkom redu ne odgovara otvaranje škola koje bi zahtijevale skupa sredstva. U većim naseljima u kojima već postoje škole mogu se koristiti njihovim knjigama. Iako se pojedini ogranci razlikuju, ni u jednom nije studij zapušten.¹²²

Što se osnovnog i srednjeg školstva tiče, franjevci se nisu upuštali u osnivanje škola u onim mjestima u kojima je već postojalo organizirano školstvo, najčešće od strane nekog drugog vjerskog reda.¹²³ Možda je to uz nedostatak povijesnih dokumenata iz kojih bi mogli više saznati o školskoj djelatnosti franjevaca u Hrvatskoj jedan od razloga zašto za Zagreb nemamo nikakvih podataka što se osnovnog i srednjeg školstva¹²⁴ tiče, za razliku od visokog

¹¹⁸Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 107.

¹¹⁹Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. <http://www.ofm.hr/juniorat/> (30.08.2012)

¹²⁰Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje“, u *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, ur. Nedjeljko Kujundžić (Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti, 1994), 49-50.

¹²¹Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. <http://www.ofm.hr/juniorat/> (posjet 30.08.2012).

¹²²Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje“, 50.

¹²³Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje“, 49-50.

U Hrvatskoj pod vlašću bana Isusovci početkom 17.st. osnivaju i vode srednje škole. Godine 1607. otvorili su gimnaziju u Gradecu. Tek nakon što je njihov red ukinuo papa 1773.g. franjevci preuzimaju njihove gimnazije. Franjo Emanuel Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 13; Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, 84.

¹²⁴U vrijeme dolaska franjevaca u Hrvatsku osnovno i srednje školstvo još nije u potpunosti razdvojeno na način na koji je danas razgraničeno. Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje“, 53.

škولstva, čija organizacija je proizašla iz brige za vlastiti mladi naraštaj franjevacu? Ipak, dolaskom škola pod državnu vlast u vrijeme prosvjetiteljstva, povećava se i broj dokumenata koji o tome govore, pa se zna da su franjevci jedno vrijeme predavali i na zagrebačkoj državnoj gimnaziji.¹²⁵

Od 1533.g. odlukom generalnog kapitula Reda u Salamanci, kasnije potvrđenom bulompape Klementa VII, *Decret Romanum Pontificem*, svaka provincija morala je imati gramatička, filozofska i teološka učilišta, jer se u suprotnom izlagala opasnosti gubitka prava provincije i vraćanja na status kustodije.¹²⁶

Godine 1613. u Zagrebu je Franjo Drašković osnovao Školu moralnog bogoslovlja, smještenu u zagrebačkom samostanu, na kojoj je predavao i Bartol Kašić, kasniji makarski biskup.¹²⁷ Oko 1630.g., Drašković je osnovao Učilište filozofije koje je po njegovim riječima bilo „*pod osobitom zaštitom hrvatskog plemstva*“.¹²⁸ Tridesetih godina 17.st. tu visoku filozofsku školu, prvu takve vrste u kontinentalnoj Hrvatskoj pohađa 36 studenata. Nakon što je u dva požara 1645.g. i 1655.g. samostan izgorio, nastava u filozofskoj školi je obustavljena do 1657.g.¹²⁹ kada je samostan nanovo izgrađen, i 1660.g. ponovno vraćena visoka filozofska škola.¹³⁰ Godine 1660. osim dvogodišnjeg filozofskog učilišta, djeluje i teološka škola s četverogodišnjom fakultetskom nastavnom osnovom.¹³¹

Godine 1670. spajanjem te škole prerastaju u generalno učilište II razreda tj. „prvu teološku školu s fakultetskim nastavnim programom u kontinentalnoj Hrvatskoj“. Vrhovna uprava Franjevačkog reda 1691.g. dodjeljuje učilištu naslov *studium jubilationis*, „Bogoslovna škola s pravom promicanja vlastitih profesora poslije desetljeća djelovanja u nositelje najvišeg prosvjetnog naslova u franjevačkom redu, tzv. *lectores jubilati*“.¹³² Godine 1700. ovo je učilište izdignuto na rang generalnog učilišta I razreda što ga čini, „uz katedralnu, najstarijom bogoslovnom školom u sjevernoj Hrvatskoj“.¹³³ Nastavni program određen je franjevačkim

¹²⁵Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje“, 55.

¹²⁶Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje“, 50.

¹²⁷ Čini se da je ova škola prekinula s radom jer nekoliko godina kasnije u samostanu djeluje filozofska škola. Franjo Emanuel Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002), 19.

¹²⁸Franjo Emanuel Hoško, „Doprinos franjevačkih visokih škola skotističkoj filozofiji i teologiji“, u *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur. Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković i Vitomir Belaj (Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992): 57; Franjo Emanuel Hoško, *Slavonska franjevačka ishodišta* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011), 423.

¹²⁹Tada je škola preseljena u Varaždin u kojem ostaje do 1660.g.

¹³⁰Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. <http://www.ofm.hr/juniorat/> (posjet 30.08.2012).

¹³¹ Hoško, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, 19.

¹³² Hoško, *Slavonska franjevačka ishodišta*, 423.

¹³³ Hoško, „Doprinos franjevačkih visokih škola skotističkoj filozofiji i teologiji“, 57.

Ratio Studiorum kojeg je 1603.g. odobrio papa Klement VII.¹³⁴ Kasnijim izmjenama 1757.g. u sklopu učilišta osnovana su i tzv. učilišta govorništa.¹³⁵

Za vrijeme vladavine Marije Terezije (1740.-1780.) i Josipa II (1780.-1790.) država se sve više miješa u franjevačko školstvo, da bi 1783.g. ovu školu i ukinula, a studente koji su je pohađali okupila zajedno sa studentima drugih crkvenih filozofskih i teoloških škola u tzv. „generalna sjemeništa“.¹³⁶

6.3. Franjevci kao ljekarnici

Njega, skrb i ljubav prema bolesnoj braći jedna je od odredbi Pravila franjevačkog reda. Od samog početka Reda, franjevci posebnu pažnju i ljubav iskazuju stoga upravo prema bolesnicima. Medicinsko djelovanje u zagrebačkom samostanu možemo pratiti u razdoblju od 1706.g. do 1786.g. Kako podataka za ranije razdoblje još nemamo ne može se sa sigurnošću reći jesu li se braća u samostanu bavila ljekarništvom i ranije.¹³⁷ Po prezimenu braće koja su se time bavila možemo primijetiti da braća nisu bila iz Hrvatske nego su kao „braća pomoćnici“ dolazili iz Franačke, Austrije i Štajerske jer je Provinciji sv. Ladislava nedostajalo osposobljene braće. (Vidi prilog 2).

Kako bi se mogli što bolje brinuti o svojoj bolesnoj i staroj braći franjevci u samostanima uređuju tzv. *nemoćišta* ili *infirmarije*.¹³⁸ Nemoćište je u zagrebačkom samostanu osnovano 1662.g. na sastanku u Ormožu¹³⁹, no čini se da je vrlo brzo nakon osnivanja ukinuto, te su kasnije u samostanu imali samo kućnu apoteku te jednog brata izučenog kao ranarnika i

¹³⁴ Fra Daniel Patafta, „Uloga obrazovanja u Hrvatskoj u vrijeme katoličke obnove“, http://www.ofm.hr/juniorat/index.php?option=com_content&task=view&id=316&Itemid=101 (posjet 30.08.2012)

¹³⁵ Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. <http://www.ofm.hr/juniorat/> (posjet 30.08.2012)

¹³⁶ Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. <http://www.ofm.hr/juniorat/> (posjet 30.08.2012).; Vicko Kapitanović, „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje, 59.

¹³⁷ Za vrijeme kuge koja je pokosila Zagreb 1369.g. franjevci su se brinuli o nekim zaraženim bolesnicima pri čemu piše da su se dva brata zarazila od kuge i umrla. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 34.

¹³⁸ *Nemoćišta* su bila posebne sobe od kojih su nastale prve samostanske bolnice ili *infirmariji* kao zasebni dijelovi unutar samostana u kojima su se posebno izučeni redovnici, *infirmariusi*, brinuli za bolesnu braću. Hodočasnike, putnike, ali i siromašne i bolesne franjevci su također smještali u posebne prostorije u kojima su im pružali medicinsku njegu i davali hranu ako je bilo potrebno. Božidar Tomašić „Ljekarništvo u franjevačkim samostanima Provincije svetih Ćirila i Metoda“, *Hrvatsko društvo farmaceutskih tehničara*, http://www.hdft.hr/media/ljekarništvo_2_1.pdf (posjet 30.08.2012).

¹³⁹ Na istom sastanku osnovano je i nemoćište u Varaždinu ali je to Varaždinsko nemoćište djelovalo do 1786.g. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 143.

ljekarnika.¹⁴⁰ Prema istraživanju Božidara Tomašića, u „...zapisima ne postoji razlika između ranarnika i kirurga, već se za istu osobu koja se brine za bolesnike koristi naziv ranarnik ali i kirurg, dok se za neke od njih koristi naziv apotekar ili pharmaceut“.¹⁴¹ U slučaju da apotekara u samostanu nije bilo, ranarnici-kirurzi čuvali su i davali samostanske lijekove.¹⁴²

Prilog 2 uz poglavlje 6.3 Ranarnici, ljekarnici i apotekari u samostanu na Kaptolu u razdoblju 1706-1784.

IME	VREMENSKI PERIOD	TITULA
Czuzek fra Filip	1706. – 1716.	ranarnik
Begscheider fra Sebastijan	1719. – 1729.	ranarnik
Mausser fra Bartol 1730. ranarnik	1730	ranarnik
Hitner fra Bartol	1732. – 1735	ranarnik
Hagn fra Kuzma	1735.	
Vendt fra Damjan	1742. – 1749.	apotekar
Schmidt fra Antun	1746. – 1754	ranarnik
Brunner fra Rudolf	1750. – 1752	apotekar
Piezl p. Gervazije	1750. – 1752	pater apotekar
Vendt fra Damjan	1752. – 1754	ranarnik i apotekar
Detzl fra Firmin	1752. – 1753	ranarnik i apotekar
Szuoboda p. Prokopije	1754. – 1755	pater apotekar
Reisner fra Pantaleon	1756. – 1758.	ranarnik i apotekar
Haberle fra Kapistran	1757	ranarnik
Schmidt fra Izaija	1760. – 1762	ranarnik i apotekar
Szuoboda p. Prokopije	1763. – 1765.	pater apotekar

¹⁴⁰Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 143

¹⁴¹Božidar Tomašić „Ljekarništvo u franjevačkim samostanima Provincije svetih Ćirila i Metoda“, *Hrvatsko društvo farmaceutskih tehničara*, http://www.hdft.hr/media/ljekarnistvo_2_1.pdf (posjet 30.08.2012).

¹⁴²Pri liječenju koristili su se ljekovitim biljem koje su uzgajali u svojim vrtovima te spremali u tzv. spremnicu ili apoteku. Lijekove su pripremali prema izvorima iz antičke literature. Božidar Tomašić „Ljekarništvo u franjevačkim samostanima Provincije svetih Ćirila i Metoda“, *Hrvatsko društvo farmaceutskih tehničara*, http://www.hdft.hr/media/ljekarnistvo_2_1.pdf (posjet 30.08.2012).

Dettl fra Firmin	1766	ranarnik i apotekar
Röttenböck fra Kuzma	1767. – 1768	ranarnik i apotekar
Schmidt fra Izaija	1768.	ranarnik i apotekar
Schneider fra Blaž	1769	ranarnik i apotekar
Gaiger fra Damjan	1770. – 1784	ranarnik

Izvor: Podaci za tablicu preuzeti iz Paškalcvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu* (Virovitica: Paškalcvekan, 1990), str. 143.

7. ISTAKNUTI FRANJEVCI

7.1. Franjo Drašković (?- Zagreb, 28.3.1637.g.)

Rodom iz plemićke obitelji, u ljetopisima u kojima se spominje naveden je s titulom grofa. Franjevačkom redu pristupa u Beču, tadašnji general Reda Bonaventura diCalataierone imenuje ga svojim povjerenikom u Ugarskoj te mu povjerava zadaću da obnovi ugarsko-hrvatsku Provinciju sv.Marije. Od 1607.g. je u Zagrebu, u koji su se njegovom zaslugom vratili franjevci te iste godine, a 1610.g. postajei gvardijan franjevačkog samostana na Kaptolu i zamjenik provincijala za hrvatski dio Provincije.

Dva je mandata odslužio kao provincijal. Nakon što je postao gvardijan zagrebačkog samostana, posvetio se obnovi samostana koji je tada bio u dosta lošem stanju. U Zagrebu je 1613.g. osnovao prvu višu bogoslovnu školu, a kasnije i školu filozofije. Kao viceprovincijal težio je za osamostaljenjem hrvatskih samostana u posebnu provinciju, ali to je tek uspješno ostvareno za vrijeme provincijala TimotejaMeđurečkoga 1661.g.¹⁴³ Iako samostalna provincija nije osnovana za njegova života, na njegovom portretu u zagrebačkom samostanu na Kaptolu zapisane su sljedeće riječi : „otac i obnovitelj Provincije“.¹⁴⁴ Njegov rad na katoličkoj obnovi nastavlja TimotejMeđurečki, o kojemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju.

¹⁴³Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Drašković, Franjo"

¹⁴⁴Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Drašković, Franjo"

7.2. Timotej Međurečki, „prvi i trajni otac Provincije“ (Varaždin, 1610.-Varaždin, 1678.)

Rođen je u Varaždinu 1610.g. Od 1629.g. franjevac je Ugarske provincije sv. Marije u kojoj u razdoblju od 1651.g.-1654.g. obnaša dužnost franjevačkog definitora provincije. U tom istom razdoblju ujedno je i gvardijan zagrebačkog samostana.¹⁴⁵ Uz njegovo ime u ispravama nalazimo „lector et praedicator generalis“ i titulu teologa.¹⁴⁶

Nakon što je 1655.g. osnovana Kustodija sv. Ladislava kralja u Slavoniji, s njim kao prvim kustodom, on se nastavio zalagati za unapređenje kustodije u provinciju. Od 1660.g. Timotej Međurečki bio je na čelu pokreta hrvatskih franjevaca koji su se borili za osamostaljenje hrvatskih samostana i organiziranje samostalne, hrvatske franjevačke provincije. Godine 1661. on postaje prvi provincijal novoproglašene Provincije sv. Ladislava. Iako je 1674.g. odbio ponovno postati provincijalom ipak je 1676.g. ponovno prihvatio tu službu. Međutim dvije godine kasnije zbog narušenog zdravlja 3.2.1678.g. morao se povući s te funkcije. Umro je mjesec dana kasnije, u Varaždinu 6.3.1678.g.¹⁴⁷

Provinciju sv. Ladislava Timotej Međurečki zadužio je svojim trudom oko osamostaljenja, a svojim osobnim redovničkim životom služio je na primjer braći. Iz ovih razloga Provincija ga zove još "prvi i trajni otac Provincije".¹⁴⁸ Osim toga, Timotej Međurečki zaslužan je i kao inicijator preuređenja samostana i kapele, kojim su dobili današnji izgled.¹⁴⁹ Dok je bio na čelu Kustodije njegovom odlukom srušen je u to vrijeme već dotrajali zagrebački samostan i izgrađen novi na temeljima starog samostana.¹⁵⁰ Najveće njegovo djelo definitivno je osnivanje samostalne hrvatske franjevačke provincije – „Slavonske provincije sv. Ladislava kralja“ (*Provincia Sclavoniae S. Ladislai Regis*).¹⁵¹

7.3. Aleksa Buzjaković (Krapina, 1642.- Zagreb, 1706.)

Rođen je u Krapini 1642.godine. U franjevački red stupa sa 17 godina, 1659.g. Redovničko odijelo oblači u Križevcima gdje provodi godinu kušnje ili novicijat. Nakon studija filozofije i teologije u inozemstvu 1661.-1667.g. posljednju godinu završava na bogoslovnoj školi u Zagrebu.

¹⁴⁵Tijekom svog života obnašao je dužnost gvardijana i u sljedećim samostanima: Varaždin, Čakovec i Koprivnica

¹⁴⁶ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 41.

¹⁴⁷ Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Međurečki, Timotej"

¹⁴⁸ Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Međurečki, Timotej"

¹⁴⁹ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 39.

¹⁵⁰ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 41.

¹⁵¹ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 39.

Na filozofskom učilištu u Zagrebu predaje od 1668.-1671.g.skolastičku filozofiju i teologiju te stječe akademski naslov *lectorgeneralis*. Kao profesor teologije predaje na bogoslovnoj školi Generalnog učilišta II razreda od 1671.-1682.g. gdje stječe i naslov *lectorjubilitis*, najviši prosvjetni naslov kod franjevaca. Više puta je biran za gvardijana zagrebačkog samostana i provincijala provincije sv. Ladislava.

Osim predavanja na visokoj školi, bavio se aktivno i pastoralnom djelatnošću. Posebno se brinuo oko pastoralne skrbi sestara klarisa na Gradecu. Doprinosio je 1683.g. gradnju samostana i kapele, što ju je započeo Timotej Međurečki 1656.g., pri čemu je posredovao između dobrotvorke Helene Ručić rođ. Patačić i provincijske uprave, te dogradio samostanu dio za stanovanje i sukнару¹⁵². Želio je uspostaviti provinciju koja bi obuhvatila sav prostor kontinentalne Hrvatske pod vlašću bana. Zbog toga je došao u sukob sa Provincijom Bosnom koja se za vrijeme turske uprave proširila na Slavoniju. Posljednji put je za gvardijana zagrebačkog samostana izabran 1704.g. 13.studenoga 1706.g. umro je u dobi od 64 godine.¹⁵³

8. KLARISE I FRANJEVAČKI TREĆI RED

Red *siromašnih gospođa* osnovala je s Franjom plemkinja Klara, a po njoj je red prozvan *klarisama*. U Hrvatsku klarise dolaze još u 13. stoljeću i to prvo u Dalmaciju.¹⁵⁴ U Zagreb su došle 1646.g. iz Požuna.¹⁵⁵ Svoj su samostan sagradile uz Popov toranj, blizu sjevernih gradskih vrata, na zemljištu koje im je poklonio gradski magistrat na kraju današnje Opatičke ulice. Hrvatsko plemstvo im je pri gradnji samostana dosta pomoglo, tako da su već 1660.g. uselile u svoj novi samostan. Godine 1669. završena je gradnja i samostanske crkve, crkve Sv. Trojstva, koja se nalazila s južne strane samostana.¹⁵⁶

¹⁵² Samostanska sukna nalazila se u mlinu na potoku Medveščaku, kojeg su za tu namjenu franjevcima poklonile klarise da tu izrađuju sukno za redovničke habite i tunike. Cvekan, *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu*, 56.

¹⁵³ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 43; Franjo Emanuel Hoško, Hrvatski franjevački biografski leksikon, s.v. "Buzjaković, Aleksije".

¹⁵⁴ Damjanović, *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu*, 311

¹⁵⁵ Iz Požuna su na zalaganje gofova Draškovića najprije došle u Klenovnik, koji je tada bio u posjedu grofova Draškovića odakle su zbog mađarskih kalvina pobjegle u Zagreb. Buntak, *Povijest Zagreba*, 325.

¹⁵⁶ U Opatičkoj ulici, koja je svoje ime dobila upravo po klarisama, danas se nalazi Muzej grada Zagreba. Muzej grada Zagreba, <http://www.mgz.hr/hr/postav/redovnice/> (posjet 16.09.2012); Buntak, *Povijest Zagreba*, 325.

Sestre su ubrzo nakon dolaska u Zagreb stekle brojna imanja, jednim dijelom i preko miraza velikaških kćeri koje su samostanu pristupale.¹⁵⁷ Osim toga, čini se da su tako dobiveni novac klarise uz kamate posuđivale stanovnicima Zagreba kao jedan od načina stjecanja prihoda. Ipak one su i dalje nastavile živjeti skromno, kontemplativnim načinom života te strogo opslužujući svoje Pravilo, nisu napuštale samostan. Vodile su privatnu žensku školu koju su same i osnovale, u kojoj su podučavale pjevanje i glazbu. „ Da su posebno cijenile i njegovale hrvatski jezik; vidi se po tome što su gotovo sve njihove isprave i pisma pisani hrvatskim jezikom.“¹⁵⁸ Uredbom cara Josipa II, 1782.g. ukinut je Red sv. Klare, a samostan zagrebačkih klarisa raspušten.¹⁵⁹

Treći red sv. Franje u Zagrebu u povijesnim se ispravama spominje 1642.g. Osnovan po dopuštenju Pape Urbana VIII (1623.-1644.) vjerojatno je predstavljao najstariju bratovštinu na području buduće Provincije sv. Ladislava, osnovane dvadesetak godina kasnije. U prvo se vrijeme ova bratovština nazivala „Bratovštinom franjevačkog pojasa“¹⁶⁰, a u kasnijim dokumentima iz 1732.g. „Treći red sv. Franje“. Da su vođenje bratovštine franjevci doživljavali kao bitan dio pastoralnog djelovanja, svjedoči i činjenica da se njihovo vođenje uvijek povjeravalo iskusnim svećenicima.¹⁶¹ Ukidanjem svih bratovština uključujući i sve Treće redove 1783.g. franjevci su ostali bez jednog od osnovnih oblika pastoralnog djelovanja.¹⁶²

9. ZAKLJUČAK

Franjevci u Hrvatsku dolaze još u 13.st., za vrijeme osnivača Franjevačkog reda, sv. Franje Asiškoga. Iako postoje razne teorije o njihovom dolasku u Zagreb te gradnji

¹⁵⁷ Na taj način plemićke su kćeri dobivale obrazovanje, a njihovi roditelji ujedno i riješenje životnog pitanja za neke od njih. Kćer Petra Zrinskog, Judita Petronila Zrinska, od 1684.-1698.g. bila je i majka poglavarica (*abatissa*). Buntak, *Povijest Zagreba*, 325.

¹⁵⁸ Muzej grada Zagreba, <http://www.mgz.hr/hr/postav/redovnice/> (posjet 16.09.2012.)

¹⁵⁹ Buntak, *Povijest Zagreba*, 326.

¹⁶⁰ U 17. i 18. st. Franjevački se treći red često naziva i Bratovština sv. Franje ili Bratovština franjevačkog pojasa upravo po franjevačkom pojasu kojeg su franjevci trećoredci nosili u znak pripadnosti franjevačkoj obitelji. Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001), 98-99.

¹⁶¹ Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 99.

¹⁶² Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, 99.

samostana i crkve, na temelju franjevačke predaje, sačuvanih povijesnih isprava, arheoloških nalaza dobivenih iskapanjem pred crkvom sv. Franje 2002.g. te „...komparativne analize konstruktivnih elemenata franjevačke crkve sa konstruktivnim elementima iz nekih drugih sakralnih objekata (jedan od primjera je kapela sv.Stjepana na Kaptolu)..“¹⁶³ danas se pretpostavlja da je crkva sv. Franje izgrađena između 1255. i 1264.g., dok se za samostan, koji je stariji, pretpostavlja da je sagrađen prije 1242.g.

Dolaskom Osmanlija na hrvatske prostore započinje teško razdoblje za franjevce, obilježeno krizom i propasti franjevaštva. Međutim iz te iste krize proizaći će i obnova franjevačkog reda u duhu potridentske katoličke obnove za vrijeme provincijala Franje Draškovića početkom 17.st. koja će kulminirati 1661.g. osnivanjem provincije sv. Ladislava sa sjedištem u Zagrebu. Osnivanju provincije sv. Ladislava prethodio je i sustav visokih škola kojeg su zagrebački franjevci na Kaptolu razvili početkom 17.st. osnivanjem bogoslovne i filozofske škole.

Franjevačka djelatnost od njihovog dolaska ovisila je o potrebama Crkve na ovim prostorima tako da možemo uočiti razlike u apostolatu kao posljedicu različitih društvenih uvjeta u sredini u kojoj su djelovali. Tako su u Zagrebu, u kojem tada postoji crkveno ustrojstvo, pomagali u izgradnji vjerskoga života, najviše preko bratovština koje su osnivali, od koje je najstarija Bratovština franjevačkog pojasa ili Franjevački treći red. Uz franjevce u Zagrebu su od druge polovice 17. stoljeća i klarise, s kojima su oni usko surađivali u ostvarenju Franjinog ideala. U prošlosti samostan i crkva su više puta stradali u požarima i sukobima, no zanimljivo je da su ih franjevci svaki put, uz pomoć dobročinitelja, iznova obnavljali. Osim velikaša koji su ih pomagali, kroz stoljeća pomagao ih je i običan čovjek od onoga što je imao, bilo to hranom i pićem, ili radom svojih ruku iz čega je vidljivo da su zagrebački stanovnici oduvijek voljeli franjevce. Dolaskom na vlast Josipa II, u život franjevaca unose se jozefinističkim reformama mnoge promjene. Iako nije dirao samostan franjevaca na Kaptolu, ukinuo je samostan klarisa u Zagrebu i franjevačku visoku školu.

Do današnjeg dana franjevci su bili i još uvijek su najbrojniji red u Hrvatskoj. Danas se u Zagrebu nalaze sva tri ogranka franjevačkog prvog reda: na istoku Zagreba smješteni su kapucini, na zapadu konventualci, a u središtu Zagreba još uvijek se od svog dolaska u 13.st.nalazeMalobraćani s Kaptola, koji su i bili tema ovog mog rada.

¹⁶³ Demo, *Opatovina.Rezultati arheoloških iskapanja pred Crkvom Sv.Franje 2002*, 33.

10. BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Čelanski, Toma. <http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf>

(posjet 30.08.2012)

Sveto pismo. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.

Tkalčić, Ivan Krstitelj. *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba.*

Zagreb: Ivan Krstitelj Tkalčić, 1889.

LITERATURA

Arheološki muzej u Zagrebu. <http://www.amz.hr/> (posjet 17.09.2012)

Barbarić, Mladen. *Kratka povijest crkve i samostana franjevačkog u Zagrebu.* Zagreb:

A. Scholz, 1906.

Belaj, Vitomir „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv.

Ćirila i Metoda“. U *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur.

Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković i Vitomir Belaj, 17-41. Zagreb:

Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992.

_____, fra Bonaventura Duda, fra Emanuel Hoško. „Zatočenici gesla „Mir i dobro“ - umjetničko i kulturno naslijeđe Hrvatske franjevačke

provincije sv. Ćirila i Metoda. U *Mir i dobro, katalog izložbe*, ur. Marija Mirković

i fra Franjo Emanuel Hoško, 9-31. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2000.

Buntak, Franjo. *Povijest Zagreba.* Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1996.

Cvekan, Paškal. *Kaptolski franjevci: Kulturno-povijesni prikaz djelovanja Franjevaca kroz 770 godina na Kaptolu u Zagrebu.* Zagreb: Paškal Cvekan, 1990.

Damjanović, Damjan. *Sveti Franjo u Zagrebu na Kaptolu. Prikaz stare kapele i štovanje sv. Franje kroz 750 godina u starom Zagrebu.* Zagreb: Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, 1975.

Demo, Željko. *Opatovina. Rezultati arheoloških iskapanja pred crkvom sv. Franje 2002. godine.* Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2007.

Dobronić, Lejla. *Biskupski i kaptolski Zagreb.* Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Esser, Kajetan. *Pregled povijesti franjevačkog reda.* Preveli franjevački novaci.

Sarajevo: Franjevačka teologija, 1972.

Franzen, August. *Pregled povijesti Crkve.* Preveo Dr. Josip Ritig. Zagreb:

Kršćanska sadašnjost, 1996.

Gruber, Zdenko. „Građevina koja govori“, *Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda*, www.ofm.hr (posjet 15.09.2012)

Horvat, Rudolf. *Prošlost grada Zagreba*. Zagreb: August Cesarec d.o.o. i Atlantic paper d.o.o.

Hoško, Franjo Emanuel. “Doprinos franjevačkih visokih škola skotističkoj filozofiji i teologiji“. U *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, ur. _____, Marija Mirković i Vitomir Belaj. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992.

_____, Franjo Emanuel. *Franjevci i poslanje Hrvatske u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.

_____, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.

_____, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.

_____, *Hrvatski franjevački biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010.

_____, *Slavonska franjevačka ishodišta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.

Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda.
<http://www.ofm.hr/juniorat/> (19.09.2012.)

Jedin, Hubert. *Srednjovjekovna Crkva*. Velika povijest Crkve. Svezak 3. Preveo Vjekoslav Bajić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.

Kapitanović, Vicko. „Franjevci među hrvatskim narodom i njihovo prosvjetiteljsko djelovanje.“ U *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, ur. Marko Pranjić, Nedjeljko Kujundžić i Ivan Biondić, 49-66. Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti 1994, 49-66.

Marks, Ljiljana. *Vekivečni Zagreb*. Zagreb: AGM, 1994.

Mirković, Marija. „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino značenje“. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 13(1987): 115-135.

_____, „Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske“. U

Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda, ur. Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković i Vitomir Belaj, 95-148. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992.

Mustapić, Anđelka. “Kaptolski franjevci“. U *Croatia-putni časopis*, (proljeće 2008): 15-30. Muzej grada Zagreba. <http://www.mgz.hr/hr>

On-line časopis Juniora Hrvatske franjevačke provincije svetih Ćirila i

Metoda.<http://www.ofm.hr/juniorat/> (posjet 30.08.2012)

Sveci.<http://sveci.net/> (posjet 10.09.2012.)

Šanjek, Franjo. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.

Tomašić, Božidar. „Ljekarništvo u franjevačkim samostanima Provincije sv.Ćirila i Metoda“, *Hrvatsko društvo farmaceutskih tehničara*.

http://www.hdft.hr/media/ljekarnistvo_2_1.pdf (posjet 30.08.2012)